

การวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ

The analysis of local belief and ritual towards Mae Sri Sa Phom monument, Mueang District, Si Sa Ket

ธัญพงษ์ สารรัตน์¹, อีรวัดน์ กันยาสาย², บัญชาพล โยแสง³, สติธย์ จอมไส⁴
Thanyapong Sararat¹, Teerawat Kanyasai², Banchapon Yaisang³, Sathid Jomsai⁴

¹อาจารย์, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

¹Lecturer, Faculty of Education, Sisaket Rajabhat University

²นักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

²Undergraduate Student, Faculty of Education, Sisaket Rajabhat University

³ครูโรงเรียนเบญจลักษ์พิทยฯ อำเภอเบญจลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

³Instructor, Benjalakpittaya School, Amphoe Benjalak, Sisaket Province

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อ รูปแบบพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม สัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมและความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนท้องถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของชาวบ้านปรากฏใน 5 ลักษณะคือ 1) อนุสาวรีย์เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ 2) อนุสาวรีย์เป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองจังหวัดศรีสะเกษ 3) อนุสาวรีย์มีวิญญาณแม่ศรีสระผมดูแลปกป้องรักษาและบันดาลโชคลาภได้ 4) อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมทำให้เกิดความใกล้ชิดเสมือนเป็นบรรพบุรุษชาวศรีสะเกษ และ 5) ความเชื่อเกี่ยวกับการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมและชื่อแม่ศรีสระผมมาใช้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ความรู้สึกที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิม อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านและต่อรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่ปรากฏทั้งในส่วนรวมและส่วนบุคคล โดยสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังกล่าวส่งผลให้เข้าใจพื้นฐานทางความคิดความเชื่อ เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นและประเทศชาติ

คำสำคัญ : ความเชื่อ, พิธีกรรม, อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม, ศรีสะเกษ

ABSTRACT

This purposes of the research were to studied belief and ritual of the local people towards Mae Sri Sa Phom monument, symbol and the ritual and the importance of the belief and ritual that was in accordance with local people way of life. The fieldwork data was collected by observation and interview with the local scholar.

The result showed that local people belief appeared to have 5 types 1) the monument was one of Si Sa Ket symbols. 2) the monument was the sacred object of Si Sa Ket. 3) the monument was protected by Mae Sri Sa Ket spirit and able to grant wishes. 4) the monument created the familiar feeling like the ancestor of Si Sa Ket people. 5) the belief of using the sign of Mae Sri Sa Phom monument and her name reflecting the belief, idea and feeling affected from Buddhism, Brahman, Hindu and traditional belief. It also related to the local people way of life and the ritual pattern appearing in the whole picture or individual affected the basis understanding of idea and belief to be the benefit to the advancement of local and country.

Keywords: Belief, Ritual, Mae Sri Sa Phom monument, Si Sa Ket

บทนำ

ความเชื่อในสังคมไทยมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการกำหนดรูปแบบวิถีดำเนินชีวิต โดยเฉพาะความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยเป็นลักษณะความเชื่อที่ประกอบด้วยความเชื่อในเรื่องเทวดา ผีสาง ผีบรรพบุรุษ และอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นความเชื่อในยุคต้นของสังคมบรรพกาล เนื่องจากมนุษย์จำนวนมากมักหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิต ดังนั้นจึงมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโชคลาง (มณี พยอมยงค์, 2538: 65) ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ความเชื่อในรูปแบบของศาสนาที่เผยแพร่เข้ามา ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะให้การยอมรับนับถือพุทธศาสนาก็ตาม ความเชื่อดั้งเดิมก็ยังมีอยู่จึงทำให้สังคมไทย มีรากฐานความเชื่อหลายประการ คือ ความเชื่อผีสางที่อยู่ในส่วนลึก พุทธศาสนาอยู่เพียงผิวเผิน และมีศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดูเข้ามาแทรกซ้อนบ้าง (พระยาอนุมานราชธน, 2515: 85 – 71)

จังหวัดศรีสะเกษเป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสาน ชาวอีสานส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมอยู่ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม ชาวบ้านทั่วไปเทิดทูนแม่ศรีสระผมในฐานะบรรพสตรีในตำนานชื่อบ้านนามเมืองศรีสะเกษ แต่ปัจจุบันชาวจังหวัดศรีสะเกษและชาวจังหวัดใกล้เคียงเทิดทูนแม่ศรีสระผมในฐานะวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ซึ่งความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวจังหวัดศรีสะเกษและชาวต่างจังหวัดที่เดินทางผ่านไปมามักมาสักการะและบนบานที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม ทำให้อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นศูนย์กลางทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นมาโดยตลอด

รูปหล่อพระนางศรีสระम्म

รูปหล่อพระนางศรีสละผม สร้างที่บริเวณวงกลมศรีสะเกษหรือวงกลมสวนหย่อมหน้าวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง โดยอาจสอดคล้องกับความเชื่อข้างต้น และเชื่อกันว่าได้รับแบบจากพระแม่ธรณีปีบมายผมในพุทธประวัติเพราะมีรูปปั้นพระแม่ธรณีขนาดเล็กวางด้านข้างด้วย หรืออาจได้รับอิทธิพลจากนางสยายผมจากตำนานการเกิดเทือกเขาพนมดงรัก (ปริศนา สดสร้อย, 2563: สัมภาษณ์) ถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองศรีสะเกษมาจากตำนานพระนางศรีหลายตำนานที่กล่าวถึงประวัติการตั้งชื่อเมืองศรีสะเกษ แต่บางตำนานในแบบเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการเล่าว่าเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 หรือกว่าพันปีที่ผ่านมา พระนางศรีเป็นราชธิดาของพระนางพินสวรรค์ครามวดีพระมเหสีของพระเจ้าสุริยวงษ์มณีนครแห่งอุปราชาครองแคว้นโคตรบูรณในสมัยขอมเรืองอำนาจ ซึ่งพระนางศรีสละผมนี้อาจเป็นผู้สร้างปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณวัดปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ที่อำเภออุทุมพรพิสัย และภายหลังจากที่พระนางพินสวรรค์ครามวดีเสียชีวิตลง พระนางศรีได้นำร่างมาฝังไว้ที่วัดแห่งนี้ ตามคำเล่าขานก็เชื่อว่าพระนางศรีได้มาอาบน้ำสระผมอยู่ที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ข้างปราสาทถือเป็นหญิงสาวที่สวยงามที่สุด คนศรีสะเกษก็ยกให้เป็นพระนางศรีสละเกษหรือพระนางศรีสละผม เป็นแม่พระของคนศรีสะเกษ (อรุณรัตน์ ทองปัญญา, 2545: 15. และปฐม หงส์สุวรรณ, 2547: 154) ซึ่งตำนานดังกล่าวได้ถูกสร้างขึ้นเมื่อไม่เกิน 50 ปี ซึ่งสัมพันธ์กับที่มาของชื่อบ้านนามเมืองของศรีสะเกษจากเรื่องราวของผู้หญิงที่มาสระผม ณ ที่แห่งนี้ ดังคำกล่าวของไมตรี นอยะกุล รองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษในขณะนั้นที่ว่า “พระนางศรีเป็นชายาของพญาขอม ได้เดินทางมาพักใกล้กับสระกำแพง และได้ลงไปสระผมที่สระกำแพงเป็นประจำ จึงตั้งชื่อจังหวัดของเราว่า “ศรีสะเกษ” อันเป็นมงคลนามมาจนกระทั่ง

ปัจจุบันนี้” (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ. 2525 : 25) เพราะ “ศรีสะเก (ศรีษะ)” คือ “หัว” และ “เกษ (เกศ)” คือ “ผม” หรือ “หัว” ก็ได้ (รัตนะ ปัญญาภา, 2563: สัมภาษณ์) แต่ก็สามารถมาแทนที่ตำนานศรีสะเกษได้อย่างมีพลัง ที่จริงแล้วมีตำนานอีกหลายเรื่องที่เป็นารรับรู้ของชาวศรีสะเกษยุค พ.ศ.2500 เป็นต้นมา แต่ปัจจุบันนี้คนยุคใหม่มีความเชื่อและผูกพันกับพระนางศรีสะเกษอย่างที่เรียกว่าไม่มีข้อสงสัย (ประดิษฐ์ ศิลบุตร, สัมภาษณ์: 2563 และอ้นยพงศ์ สารรัตน์ และคณะ, 2563: 415)

ภาพที่ 2 แผนที่วงเวียนอนุสาวรีย์แม่ศรีสะเกษ

ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

เดิมพื้นที่แถบนี้เป็นพื้นที่วงเวียนธรรมดา เป็นลานโล่งและเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ล้อมรอบด้วยวงกลมเหล็ก เป็นสวนหย่อมใกล้สถานีรถไฟ ยามกลางวันมีไฟเปิด มีพ่อค้าแม่ค้าเข็นรถเข็นมาขายหมู ปิ้ง ไช้ปิ้ง หมักปิ้ง เป็นประจำ (ประดิษฐ์ ศิลบุตร, 2563: สัมภาษณ์) และศักดิ์ดา กองสมบัติสุข, 2563: สัมภาษณ์) ภายหลังสร้างฐานสี่เหลี่ยมทรงสูง มีเสาไฟล้อมรอบ เพื่อประดิษฐานรูปหล่อแม่ศรีสะเกษในปลาย พ.ศ. 2524 และมีการเปลี่ยนเป็นฐานทรงกรวยสูงใน พ.ศ.2540 เนื่องจากฐานเดิมชำรุด (สุริยา สุขเจริญ, 2563: สัมภาษณ์) จนกระทั่งมีการปรับปรุงฐานใหม่เป็นทรงสี่เหลี่ยมแบบปัจจุบันในปี 2554 พร้อมกับเปลี่ยนพระนามจาก “พระนางศรีสะเกษ” เป็น “พระนางศรีสะเกศ” (ในบทความนี้ผู้เขียนขอคงพระนามเดิมไว้เพื่อป้องกันความสับสนระหว่างชื่อ “ศรีสะเกศ” และ “ศรีสะเกษ”) พร้อมปรับปรุงภูมิทัศน์รอบวงเวียนและทาสีรูปหล่อให้เป็นสีทองเหลืองอร่ามใน พ.ศ.2560 ในสมัยที่นายฉัฐมงคล อังคสกุลเกียรติ ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองศรีสะเกษดังที่เห็นในปัจจุบัน (จันทร์ อดทน, 2563: สัมภาษณ์) อนุสาวรีย์แม่ศรีสะเกษสร้างด้วยเงินงบประมาณของเทศบาลเมืองศรีสะเกษจำนวน 40,000 บาทในการก่อสร้างเฉพาะฐานที่ประทับ และการก่อสร้างรูปหล่อพระนางศรีสะเกษเป็นเงิน 50,000 บาท โดยมีเงินที่ประชาชนบริจาคสมทบอีก 10,000 บาทเศษ โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและหล่อด้วยทองสำริดขนาดเท่าคนจริงและประดิษฐานบนแท่นวงเวียนหลังสถานีรถไฟศรีสะเกษตั้งแต่ พ.ศ.2524 เป็นต้นมา (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ, 2542: 134.

และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารจังหวัดศรีสะเกษ. กระทรวงมหาดไทย. ร.9 ย1/1. เรื่องอัญเชิญแม่ศรีขึ้นแท่น (10 ธันวาคม 2524) โดยได้มีการพัฒนาเรื่อยมาทั้งการตั้งแท่นบูชา ตะเกียงน้ำมัน มีการปลูกต้นไม้ ประดับไฟ น้ำพุ และสระน้ำ เพื่อความสวยงามในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ภายหลังการสร้างอนุสาวรีย์เสร็จสิ้นได้มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวง ซึ่งทำเป็น พิธีใหญ่ในทุกวันที่ 22 กุมภาพันธ์ของทุกปี หรือในห้วงนี้ช่วงปลายเดือนไม่เกินสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ของ ทุกปีที่ถือเป็นห้วงมงคลของคนในวัฒนธรรมขอมดั้งเดิม (สุริยา สุขเจริญ, 2563: สัมภาษณ์) โดยมีชาว ศรีสะเกษแต่งตัวด้วยชุดผ้าไทยสีเหลืองมารำเพื่อบวงสรวงถวายแด่แม่ศรีสระผม โดยเริ่มต้นจากการ ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น มีการเปลี่ยนผ้าสไบเป็นประจำทุกปี โดยผู้คนต่างเชื่อกันว่า ดวงวิญญาณแห่งแม่ศรีสระผมจะรับรู้และให้พรทุกคนด้วย (นงนุช สายเชื้อ, 2563: สัมภาษณ์) การประกอบพิธีนี้มีทั้งศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และศาสนาพุทธ มีประชาชนจำนวนมากมาร่วมพิธี โดยประชาชนชาวศรีสะเกษให้ความสำคัญมาก เพราะมีความเชื่อเรื่องอนุสาวรีย์เป็นที่สถิตของ ดวงวิญญาณแม่ศรีสระผม ฉะนั้นชาวจังหวัดศรีสะเกษจึงใช้สถานที่ดังกล่าวประกอบพิธีกรรมต่างๆ และ มีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของแม่ศรีสระผมยังเป็นอมตะเหมือนเทพศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือและสามารถ ปกป้องบ้านเมืองและประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัยจากภยันอันตรายต่างๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์

ชาวจังหวัดศรีสะเกษให้ความเคารพนับถือแม่ศรีสระผมมาก ดังคำกล่าวในหนังสือที่ระลึกในงาน พิธีอัญเชิญพระนางศรีประดิษฐานบนแท่นของสำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2524 ที่ว่า “คณะกรรมการจัดงานฝ่ายประชาสัมพันธ์จึงได้จัดทำหนังสือที่ระลึกเล่มนี้ขึ้นมาเพื่อ นำแจกแก่แขกผู้มีเกียรติที่มาในงานเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณของพระนางศรีสระผมอันเป็นที่มาของ จังหวัดศรีสะเกษ ตลอดจนชื่อเสียงของจังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวหรือของดีต่างๆ ที่มีอยู่ใน จังหวัดศรีสะเกษให้กระจายไปทั่วสารทิศ” (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2524: บทนำ) และต่อมาความเคารพ นับถือันได้เปลี่ยนไปให้ความสำคัญเรื่องดวงวิญญาณของคนตายแล้วซึ่งส่งผลมาจากความเชื่อตาม ประเพณีของชาวอีสาน (ธวัช ปุณโณทก, 2538: 14) โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาที่ปะปนกับความเชื่อ เรื่องภูติผี เช่น บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญบั้งไฟ ถ้าพิจารณาถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องผีจะเห็นได้ ว่า จุดมุ่งหมายและลักษณะพิธีกรรมโดยทั่วๆ ไป จะเป็นการเลี้ยงบวงสรวงทำพละทานให้กับผีที่ทำ คุณประโยชน์ต่อบ้านเมืองและต่อบุคคล (วิทยา อินทะกนก, 2520: 105) ดังกล่าวอาจสอดคล้องกับทัศนะ ของดนัย ไชยโยธา ที่ว่า เป็นความเชื่อในคติผีสงฆ์ เทวดา และความเชื่อในวิญญาณบรรพชนปะปนกันไป (ดนัย ไชยโยธา, 2538: 50-51)

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นด้านความเชื่อและพิธีกรรมพบว่า การพึ่งพาสักดิ์สิทธิ์ทางไสยศาสตร์เป็นที่พึ่งทางใจอีกแบบหนึ่ง และเข้ามามีอิทธิพลต่อมนุษย์มากขึ้น รวมทั้งพบว่ายังมีคนไทยอีก จำนวนมากที่ยังคงยึดถือคติความเชื่อดั้งเดิมอยู่โดยมีมูลเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ความกลัว เช่น กลัว ภัยพิบัติหรืออุบัติเหตุต่างๆ และอีกประการหนึ่งคือ ความต้องการ เช่น ต้องการมีโชคลาภ ชัยชนะ

ความปลอดภัย และอื่นๆ มูลเหตุสำคัญทั้ง 2 ประการนี้เป็นเหตุผลชั้นมูลฐานของการดำรงชีวิต การบนบานศาลกล่าวเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและนับถือผีสงเทวดาตาม ลัทธิวิญญาณนิยมของคนไทยทั่วไป เมื่อประสบผลตามที่ต้องการแล้วก็จะนิยมนำมาแก้บนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่บนบานไว้ (เชิดศักดิ์ ฉายถวิล, 2557: 21)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่พบงานศึกษาโดยตรง แต่มีงานวิจัยที่ เชื่อมโยงกับพื้นที่ท้องถื่นศรีสะเกษในประเด็นความเชื่อ ได้แก่ งานของชาญชัย คงเพ็ชรธรรม และคณะ (2556) เรื่อง “ผีในอีสาน : ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ส่วย และ เวียดนาม ที่อาศัยอยู่ในบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทย” งานของเชิดศักดิ์ ฉายถวิล (2557) เรื่อง “ความ เชื่อเกี่ยวกับ “ผี” และ “วิถีแห่งดนตรี”” ที่มีเนื้อหาบางประเด็นที่คาบเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง งานวิจัยของของชานนท์ ไชยทองดี (2561) เรื่อง “ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และเรื่องเล่าในวรรณกรรมเมือง ศรีสะเกษ” และบทความของชานนท์ ไชยทองดี (2562) เรื่อง “ผีชุมชนกับบทบาทของเรื่องเล่าต่อการ สร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดศรีสะเกษ” ที่พยายามอธิบายถึงบทบาทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีประจำเมือง และประจำท้องถิ่นที่มีบทบาทในการช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนรวมถึงทำหน้าที่ควบคุมสังคม ด้วย งานของธัญพงศ์ สารรัตน์ (2563) เรื่อง “พิพิธภัณฑกับการเรียนรู้อดีตเรื่องเมืองศรีสะเกษ” ที่นำเสนอในที่ประชุมวิชาการพิพิธภัณฑและมรดกวัฒนธรรมศึกษา ณ พิพิธภัณฑธรรมศาสตร์เฉลิมพระ เกียรติ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2563 และงานของธัญพงศ์ สารรัตน์ และคณะ (2563) เรื่อง “ชุดความรู้เรื่องอดีตทางวัฒนธรรมเมืองในพิพิธภัณฑเมืองศรีสะเกษ” นำเสนอใน ที่ประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ วันที่ 3 เมษายน 2563 โดยมีกรกล่าวถึงประเด็นการรับรู้เรื่องอดีตนอกพิพิธภัณฑเมืองศรีสะเกษโดยศึกษาผ่านอนุสาวรีย์ แม่ศรีสระหมในบางส่วน ซึ่งถือว่ายังไม่เห็นประเด็นความเชื่อของผู้คนต่ออนุสาวรีย์ที่ชัดเจน จึงสมควรให้ ศึกษาให้ลึกซึ้งขึ้นเกี่ยวกับชุดความรู้เรื่องอนุสาวรีย์แม่ศรีสระหม เช่นเดียวกับงานของประจวบ จันทร์หมื่น (2550) เรื่อง “คติความเชื่อในวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาของชาวส่วย เขมร ลาว เยอ จังหวัด ศรีสะเกษ เพื่อการดูแลลูกหลานในภาวการณ์เปลี่ยนแปลงของยุคสมัย” และงานของรัตัญญู ศิลาบุตร และโพธิ์พงศ์ ฉัตรนันทภรณ์ (2559) เรื่อง “การสร้างสื่อแอนิเมชัน 3 มิติ เพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์ ตำนาน “พระแม่ศรี” จังหวัดศรีสะเกษ” ที่กล่าวถึงการสร้างเรื่องพระแม่ศรีในบริบทการรับรู้ของคน ศรีสะเกษยุคใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยกลุ่มงานดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และอภิปรายผล เพื่อต่อยอดในบทความนี้ ซึ่งอนุสาวรีย์แม่ศรีสระหมเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวจังหวัดศรีสะเกษมาตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่ามีเรื่องที่นำเสนอเกี่ยวกับความศรัทธาและความเชื่อ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมเพื่อตอบสนองความเชื่อเหล่านั้น จึงได้ศึกษาความเชื่อและการประกอบ พิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระหม ผู้วิจัยเชื่อว่าผลของการวิจัยจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับ

ระบบความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นวิถีชีวิตและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม
2. เพื่อศึกษารูปแบบการประกอบพิธีกรรม
3. เพื่อศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรม
4. เพื่อศึกษาความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม

ขอบเขตของการวิจัย

1. ชาวบ้านที่กล่าวไว้ในหัวข้อวิจัย หมายถึง กลุ่มชาวบ้านที่มาสักการะแม่ศรีสระผม ณ บริเวณอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม ตำบลเมืองเหนือ อำเภอเมืองฯ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 44 คน โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ ชาวบ้านที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษจำนวน 48 คน ชาวบ้านที่อยู่นอกเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษจำนวน 48 คน และชาวบ้านต่างจังหวัดจำนวน 48 คน

2. ปัจจัยในการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาวิจัยปัจจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ได้แก่ ลักษณะความเชื่อที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม รูปแบบของการประกอบพิธีกรรม ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม ความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรม

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยครั้งนี้ถือว่าประชากรที่มาสักการะอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นผู้ที่มีความเชื่อต่อแม่ศรีสระผมทุกคน และจะใช้ข้อมูลภาคสนามปลายปี 2562 ถึงปี 2563 ในการศึกษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งแทนตามที่สังคมกำหนดความหมายจึงมีการตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมที่แสดงออกในรูปของการเคารพ การไหว้ การบวงสรวง การบนบาน การแก้บนและเครื่องสักการะที่ต้องใช้เป็นองค์ประกอบ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เริ่มจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลสนาม กล้องถ่ายรูปและเครื่องบันทึกเสียง ซึ่งวิธีรวบรวมข้อมูลนี้จะใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสังเกต (observation)

รูปแบบพิธีกรรม โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความหมายหรือสัญลักษณ์ที่ใช้ในขณะประกอบพิธีกรรม ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและสังเกตด้วยตนเอง คอยเฝ้าดูรูปแบบการประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลและส่วนรวม เพื่อให้พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นธรรมชาติตรงตามสภาพความเป็นจริงให้มากที่สุด และใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างร่วมด้วย นอกจากนี้จะการใช้การเก็บข้อมูลแบบอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระนางศรีสละหม เป็นต้น และมีการวิเคราะห์ข้อมูล มีการตีความ คือวิเคราะห์ลักษณะความเชื่อจากปรากฏการณ์ที่เป็นจริง วิเคราะห์รูปแบบการประกอบพิธีกรรม วิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม และวิเคราะห์ความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรม การเสนอผลการวิจัยจะเสนอในรูปการพรรณนาวิเคราะห์ตามข้อมูลที่เข้าร่วมสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงลักษณะความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสละหม
2. ทำให้ทราบถึงรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่บริเวณอนุสาวรีย์
3. ทำให้เข้าใจถึงความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรม
4. ทำให้ทราบถึงความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอนุสาวรีย์แม่ศรีสละหม
5. ใช้เป็นแนวทางแก่ผู้ศึกษาวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้อง

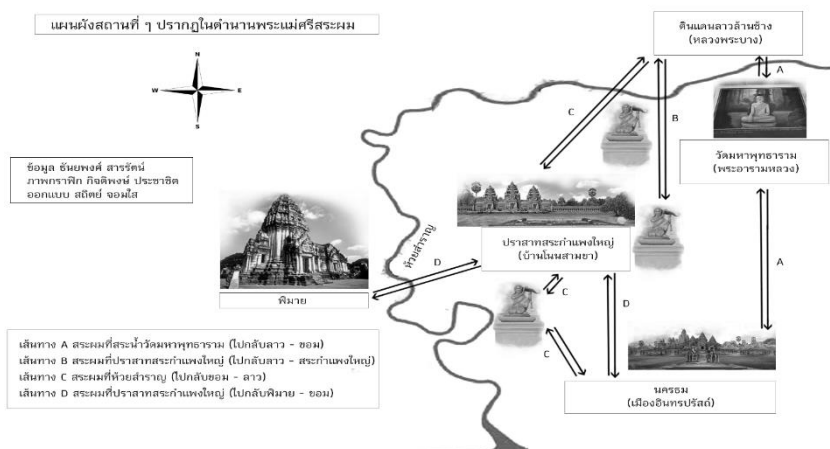
ผลการดำเนินวิจัย

1. ภูมิหลังเมืองศรีสะเกษที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องแม่ศรีสละหม

เมืองศรีสะเกษเป็นส่วนหนึ่งของภาคอีสานตอนล่าง ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา อันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรขอมโบราณ อาณาจักรนี้มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 18 หลังจากนั้นก็ค่อยๆ เสื่อมอำนาจลงในช่วงที่อาณาจักรขอมโบราณมีความเจริญรุ่งเรือง ผู้ปกครองได้แผ่ขยายอำนาจ ขยายดินแดน และอิทธิพลทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมไปสู่ดินแดนต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา โดยมีแนวเทือกเขาพนมดงเร็ก คั่นอยู่ก็ได้รับอิทธิพลทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมของขอมด้วย ชุมชนทางวัฒนธรรมที่พบในจังหวัดศรีสะเกษ มีจำนวนมากทั้งในรูปของศาสนสถานและชุมชนที่อยู่อาศัย มีลักษณะเป็นเนินดิน บางแห่งมีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ชุมชนวัฒนธรรมขอมในจังหวัดศรีสะเกษที่พบเป็นชุมชนที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา สาเหตุที่เราพบชุมชนในช่วงเวลานี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากในขณะเวลาที่กล่าว พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1545 – 1553) แห่งอาณาจักรขอมได้ทรงแผ่อำนาจของพระองค์ออกไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย หลังจากนั้นอิทธิพลวัฒนธรรมขอมก็ได้แพร่หลายครอบคลุมชุมชนต่างๆ ในภาคอีสาน (ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดศรีสะเกษ, 2549: 67) อาจกล่าวได้ว่าในพื้นที่แถบนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติสยามและขอมมาเป็นเวลาช้านานประมาณไม่ต่ำกว่า 1,300 ปี แต่ก็ได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเป็นครั้งคราว ซึ่งอาจจะเป็นการอพยพหลบหนีภัยน้ำท่วมใหญ่หรือเกิดจากการกันดารน้ำและโรคภัยไข้เจ็บ (ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ, 2529: 8. และ พรรณิกา ฉายากุล, 2555: 50) ซึ่งแม่ศรีสระผมอาจมีตัวตนจริงและเป็นส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวตามความเชื่อของคนท้องถิ่น โดยเฉพาะเชื่อว่าศรีสะเกษในยุควัฒนธรรมขอมจนถึงลาวล้านช้างมีตำนานเกี่ยวกับพระนางศรีสระผม ซึ่งจากฐานอนุสาวรีย์ระบุว่า นางเป็นคนสัญชาติกล่อม (ขอม) เป็นราชธิดาของพระเจ้าสุริยวรมันกับพระนางพิณสุวรรณศรีรามวดี ตำแหน่งเป็นอุปราชครองพินามนงคในแคว้นศรีโคตรบูรณ พระนางศรีสระผมเป็นผู้อำนวยการสร้างปราสาทสระกำแพง เป็นผู้รู้วิชาภูมิสถาปัตย์ ชำนาญการฟ้อนรำ เป็นครูฝึกหัดการฟ้อนรำ ทรงเป็นประธานในพิธีถวายเทวาลัยปราสาทสระกำแพง พระนางศรีสระผมได้เข้าพิธีสงฆ์ลงอาบน้ำสระผมในสระกำแพง แต่องค์ทรงเครื่องเต็มยศสวยงาม มีดนตรีบรรเลงทรงฟ้อนรำบวงสรวงเดี่ยวหน้าเทวรูปพระวิษณุ อยู่เชิงเทเพเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ศักดิ์กานภาพมารับมอบเทวาลัยเป็นที่สิงสถิต คนทั่วไปได้ซาบซึ้งและระลึกถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นจึงได้เรียกว่า “พระนางศรีสระผม” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ตั้งเมืองใหม่แยกจากเมืองขุขันธ์ ชื่อว่า “เมืองศรีสะเกษ. เพื่อเป็นการให้เกียรติและเป็นอนุสรณ์แก่พระนางศรีสระผม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2541: 65. สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2562: 4) แต่ในบางตำนานมีเรื่องเล่าพระยาแกรกเจ้าผู้มียุทธศาสตร์กับพระเจ้าโคตรบองมาแทรกว่ามีมเหสีชื่อว่า “พระนางศรี” เป็นธิดาพระเจ้าล้านช้างหลบภัยสงครามมาตลอดลูกอยู่ที่นี่สระกำแพงจึงได้ตั้งชื่อว่าเมืองศรีสะเกษ (อินยพงศ์ สารรัตน์. 2549 : 25) หรือบางตำนานได้ระบุว่า พระนางศรีหรือเทวีศรีสะเกศ ภรรยาพญาขอมซึ่งเป็นเจ้าเมืองเขมรโบราณ (พระเทวีศรี) เดินทางจากพินาม บ้างก็ว่าจะเดินทางจากเมืองลาวไปยังเมืองขอมได้มาสระผม ณ ทำน้ำบริเวณปราสาทสระกำแพงใหญ่และตกน้ำตายบริเวณนี้ โดยมีต้นเกดหรือต้นลำเจียกล้อมรอบสระน้ำอยู่ในขณะนั้น (เขาบังภู, 2556: 76 – 80) ซึ่งดังกล่าวเป็นเสมือนเล่าเป็นนิทานว่ามีการสระเกศ ณ สระกำแพง (ศิริชัย พรหมดี, บรรณาธิการ, 2551: 46. และรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี วันที่ 25 – 26 มิถุนายน 2548, 2548: 11) แต่ภราดร ศรีปัญญา ได้เสนอว่า “แม่ศรีสระเกศเป็นลักษณะตำนานการสร้างเมืองศรีสระเกศหรือจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบันความว่า “แม่ศรีเป็นธิดาเจ้าเมืองอินทรีปรัสถ์ (เมืองพระนครหลวง) ประเทศกัมพูชา เสด็จไปตามหาพระภักดา (สามี...ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน) ที่เมืองเข่าหรือเมืองขวา (ชื่อเก่าเมืองหลวงพระบาง) เมื่อผ่านมาถึงบริเวณโนนสามขาได้ลงสงฆ์และทรงสระเกศ (สระผม) ในลำธาร ณ บริเวณดังกล่าวและสันนิษฐานว่า คือ ลำห้วยสำราญ” (ภราดร ศรีปัญญา และคณะ, 2557: 7) อีกทั้งยังสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ที่เป็นชื่อบ้านนามเมืองที่รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชทานนามเมืองตามชื่อ “แม่ศรี” นี้จากบทประพันธ์ที่ว่า “จักรีปฐมวงศ์ เจตจำนงตามเรื่อง แม่ศรีทรงเครื่อง เมืองศรีสะเกษเอยฯ” (ภราดร

ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

Vol.3 No.2 (July - December 2020)

ภาพที่ 5 (ซ้าย) ภาพปกหนังสือที่ระลึกในงานพิธีอัญเชิญพระนางศรีประดิษฐานบนแท่น (เอกสารชั้นต้นสำหรับการศึกษา) (ขวา) บริเวณประดิษฐานของรูปหล่อพระนางศรีสระम्मเมื่อแรกตั้ง

ที่มา: หนังสือที่ระลึกในงานพิธีอัญเชิญพระนางศรีประดิษฐานบนแท่น, หน้าปก, หน้า 13 (2524)

ส่วนข้อเสนอของพระราชวรณเวที่ระบุว่า เมื่อพ้นกว่าปีมาแล้ว มีนางพญาขอมคนหนึ่งออกเดินทางจากเมืองพิมาย โคราซ จะไปนครธม โดยมีเส้นทางผ่านปราสาทหินกำแพง (ปราสาทหินสระกำแพงใหญ่) ซึ่งมีสระน้ำกว้างใหญ่อยู่ใกล้ๆ พอคำพระนางก็ลงอาบน้ำในสระและมัดมวยผมอยู่ในสระ ชาวบ้านมาเห็นก็ชื่นชมความงาม จึงถือเอาอาการสระम्मของพระนาง เป็นนิมิตตั้งชื่อบริเวณนั้นว่าสระเกศ (พระราชวรณเวที่, 2541: 9. และ พระราชวรณเวที่, 2546: 18-19) แต่ในทัศนะของนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษได้เสนอมุมมองว่าแม่ศรีอาจมีมากกว่า 1 คน และเป็นชื่อเรียกกล่าวรวมๆ ของบรรพสตรีของศรีสะเกษ 3 ท่าน คือ พระนางพินสวรรค์ครามวดี พระนางกัมพูซาราชลักษมี และพระนางอินทรวี” ดังที่ปรากฏในบทการแสดง “อารยธรรมแห่งศรีธา มนตรา ศรีพุทธเศศวร ภาค 2 ชื่อตอนว่า “สืบราชมรรคา ศรีขยราชา ชัยวรมันที่ 7” ในตอนหนึ่งที่ว่า “นิติชัยราชเทวี พระแม่ศรีถิ่นแดนสรวง” โดยเป็นคำพูดของพระนางพินสวรรค์ที่ว่า ข้าและบุตรสาวผู้เปรียบเสมือนพระแม่ศรีแห่งแผ่นดินนี้จะขอทำพิธีพลีกรรมถวายเป็นพุทธบูชาด้วยการลงสรงน้ำสระเกศแลปลงเส้นเกศา ณ สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่รายล้อมด้วยดอกเกดอันเป็นสิริแห่งมาลาทั้งปวงด้วยจิตอันนอบน้อม แดนแห่งนี้จักกลายเป็นพุทธภูมิอันศักดิ์สิทธิ์ และพิธีพลีกรรมของพวกข้าทั้งสองในครั้งนี้จักเป็นเหตุการณ์สำคัญให้บรรพชนรุ่นหลังนำไปตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมืองของถิ่นนี้สืบต่อไปในอนาคตกาล” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2563: 14) และบทของพระนางอินทรวี ในตอน “สรงสรงปลงเกศา สืบราชมรรคาแผ่นดินศรีสะเกษ” ที่ว่า “พระนางอินทรวีขอสืบราชมรรคางค์ศรีชัยวรมันด้วยการถวายตนจากเพศมาราวาสเพื่อทำหน้าที่เป็นบรมครูเพื่อเจริญตามรอยพุทธธรรม และขอทำพิธีกรรมพลีกรรมด้วยการสรงน้ำสระเกศแลปลงเกศาโดยโกนผมบวชและนำเส้นเกศาลอยน้ำบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ดินแดนแห่งนี้เป็นพุทธภูมิอันศักดิ์สิทธิ์และขอถวายเป็นกุศลแก่ดวงวิญญาณเหล่าบรรพชนและบรรพบุรุษทุกพระองค์ที่สถิตอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ด้วยเทอญ โดยถวายตนเป็นพุทธมามกะในสระน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งดินแดนศรีพุทธเศศวรที่รายล้อมด้วยดอกเกดศรีราชินีแห่งมาลาถิ่นนี้ ดินแดนถิ่นนี้จักกลายเป็นที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมืองหลากหลายเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี และมีชื่อกระเดื่องเรื่องนาม

ดังที่เหล่าบรรพชนได้ทำนายไว้ว่า “ศรีสะเกษ”” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2563: 20)

ภาพที่ 6 ภาพลักษณ์ปัจจุบันของแม่ศรีสระผมที่มีนามว่า “พระนางพินสววรรค์ครามวดี พระนางกัมพูชา ราชลักษมี (ซึ่งปรากฏภาพในนิมิตและพระนางชัยราชเทวี) และพระนางอินทรเทวี” และภาพแหล่งน้ำที่ลงสระผมที่แวดล้อมด้วยต้นลำดวนและต้นเกดในชุดการแสดงงานเทศกาลดอกลำดวนบาน สืบสาน ประเพณีสืบเผ่า ไทศรีสะเกษ ประจำปี 2563

ที่มา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ (2563)

จึงสรุปได้ตามความเชื่อของคนในขณะนี้ว่า มีคนชื่อ “ศรี” มาสระผมที่สระน้ำ “เกศ” แปลว่า “ผม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 62) ส่วนคำว่า “สระ” แปลว่า “ชำระ ฟอก ล้าง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 877) จึงเป็นที่มาของศรีสะเกษ และรูปหล่อของพระนางศรีจึงมีลักษณะเป็นศิลปะไทยประยุกต์ ทั้งเรือนรัดเกล้า กระบังหน้า สไบ ผ้าถุง กำไล ศิราภรณ์ ดังกล่าวจึงมีลักษณะการแต่งกายแบบไทย เช่นเดียวกับอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น ท้าวสุรนารี และสอดคล้องกับข้อเสนอของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่มีลักษณะความเป็นไทยที่แสดงถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544: 153) ทำให้ใน พ.ศ.2481 เทศบาลเมืองศรีสะเกษได้นำพระนางมาเป็นตราเครื่องหมายประจำสำนักงาน เทศบาลเมืองศรีสะเกษ และงานเทศกาล เทศกาลเมืองศรีสะเกษ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่ามาแต่โบราณ และ พ.ศ.2524 ประชาชนได้ร่วมกันสร้างรูปหล่อพระนางศรีสระผมเพื่อประดิษฐานไว้เป็นสมบัติคู่เมือง และเป็นที่สักการะของคนทั่วไป (ทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยชุดภาคอีสาน : ศรีสะเกษ, 2547: 5) โดยมอบให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ ซึ่งรูปหล่อพระนางศรีสระผม สร้างด้วยโลหะทองเหลืองรมดำขนาดเท่าคนจริง ใส่เครื่องแต่งกายชุดไทยกำลังหวีผมสระเกศและนั่งบนโขดหินริมน้ำ ออกแบบโดยอาจารย์พจน์ หวลมานพ แห่งวิทยาลัยเพาะช่าง กรุงเทพฯ ตั้งอยู่บริเวณใกล้ๆ สถานีรถไฟจังหวัดศรีสะเกษ

เกษได้ทำพิธีอัญเชิญแม่ศรีสระผมประดิษฐานบนแท่นทรงกลมฐานเหลี่ยมสูงเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2524 (สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2539: 3) และมีการเปลี่ยนฐานใน พ.ศ.2540 เป็นแบบทรงกรวยกลมทรงสูง (ปราณี รังสี, 2563: สัมภาษณ์) และเปลี่ยนเป็นฐานเหลี่ยมใน พ.ศ. 2554 และทาสีทองรูปหล่อ ติดแผ่นจารึก และปรับปรุงภูมิทัศน์ใน พ.ศ.2560 ดังที่เห็นในปัจจุบัน. (ประเทือง ม่วงอ่อน, 2556: 87) และทางเทศบาลเมืองศรีสะเกษได้มีการจัดงานขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ สร้างสังคมและชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่แสดงออกถึงประเพณีอันดีงามของชาวจังหวัดศรีสะเกษ เป็นการเชิดชูเกียรติ และแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อบุคคลที่มีประวัติในการสร้างบ้านแปงเมืองศรีสะเกษอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ (สำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2561: 31)

ภาพที่ 7 ภาพวาด “แม่ศรีคู่แผ่นดินศรี” และของบนบานและการประดับตกแต่งรอบอนุสาวรีย์
ที่มา: อนุชิต ภาสละลักษณ, ฉันทพงศ์ สารรัตน์, ธีรวัฒน์ กันยาสาย, บัญชาพล โยแสง, สติธย์ จอมใส (2563)

2. ลักษณะความเชื่อที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม

ความเชื่อ (Belief) หมายถึง ความคิดที่จะยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่าเป็นความจริง หรือเป็นไปได้ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530: 40) ซึ่งลักษณะความเชื่อในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง ความคิด ความรู้สึก หรือการให้ความหมายที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม

โครงสร้างทางสังคมของจังหวัดศรีสะเกษก็มีลักษณะเช่นเดียวกับท้องถิ่นอื่นๆ ในสังคมไทยที่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วยสถาบันต่างๆ และกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพ บทบาทหน้าที่แตกต่างกันทางสังคม ความสัมพันธ์จะมีแบบแผนที่ชัดเจนแน่นอนภายใต้สถาบันกฎหมายและสถาบันการปกครองของประเทศ การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากต้องมีกฎระเบียบเข้ามาควบคุมดูแลเพื่อให้สังคมราบรื่นสงบสุข การจัดระเบียบจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มคนในสังคม ซึ่งอาจมีความสุข สามีคิ หรือขัดแย้งแข่งขันกันก็ได้ ทั้งนี้เพราะแต่ละคนมีความต้องการแตกต่างกัน การจะ

ให้สังคมราบรื่นสงบสุข นอกจากกฎหมาย กฎระเบียบแล้ว สิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้สังคมดำเนินไปด้วยดี อีกด้านหนึ่งก็คือระบบความเชื่อและศาสนา (ยศ สันตสมบัติ, 2537: 110) โดยบทบาทหน้าที่ของศาสนาประการหนึ่งคือ มีส่วนช่วยจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคม อนุสาวรีย์แม่ศรีสละหมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อทางศาสนาจึงมีส่วนช่วยให้การปกครองของจังหวัดศรีสะเกษดำเนินไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ประชาชนชาวศรีสะเกษส่วนใหญ่ตระหนักถึงความสำคัญของอนุสาวรีย์และมีเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ในอนุสาวรีย์แม่ศรีสละหมมาก จึงได้ถ่ายทอดความเชื่อถือและพิธีกรรมไปสู่ลูกหลาน โดยหากจะพิจารณาถึงลักษณะความเชื่อของชาวจังหวัดศรีสะเกษที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสละหมจะสื่อความหมายได้ดังนี้

2.1 วงเวียนอนุสาวรีย์แม่ศรีสละหมเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ

อนุสาวรีย์แม่ศรีสละหมเกิดขึ้นมาจากความร่วมมือร่วมใจและความศรัทธาของชาวศรีสะเกษด้วยส่วนหนึ่ง มีการก่อสร้างด้วยทุนบริจาคของประชาชน โดยบริจาคเหรียญบาทคนละหนึ่งเหรียญไว้ที่ฐานใน พ.ศ.2524 และทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณของท่านมาสถิตอยู่ ประชาชนจึงพากันกราบไหว้สักการบูชา และกล่าวขานถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน การร่วมกันก่อสร้างอนุสาวรีย์ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่รู้สึกว่าอนุสาวรีย์แห่งนี้มีความสำคัญและเป็นของชาวจังหวัดศรีสะเกษอย่างแท้จริง (ไพชนันต์ ใจบุญ, 2563: สัมภาษณ์) ซึ่งชาวศรีสะเกษส่วนใหญ่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อชาติ ทำให้ศรีสะเกษเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ได้ อนุสาวรีย์จึงเป็นสัญลักษณ์ (symbol) เชิงรูปสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายได้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544: 58. และนิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545: 32) เพราะอนุสาวรีย์สามารถอธิบายประวัติความเป็นมาของเมืองศรีสะเกษ ชื่อบ้านนามเมือง และต่อมาได้เป็นที่ยอมรับถึงความศักดิ์สิทธิ์ เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ แสดงความจงรักภักดีและเสริมสร้างความมั่นคงแก่ประเทศชาติ (ไชยันต์ รัชชกุล, 2557: 165) แม่ศรีสละหมจึงถูกสถาปนาเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่มีจุดแข็งคือ สอดคล้องและรองรับชื่อของจังหวัดอันเป็นลักษณะเฉพาะตัว และเป็นที่ยอมรับและยอมรับของสังคมศรีสะเกษโดยส่วนรวมอย่างรวดเร็วและแพร่หลาย (ประดิษฐ์ ศิลาบุตร, 2563: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 8 พัฒนาการของวงเวียนอนุสาวรีย์ฯ
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

2.2 อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองของจังหวัดศรีสะเกษ

หลังจากอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเสร็จแล้วทางจังหวัดได้จัดให้มีพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น เพื่อเฉลิมฉลอง พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณ พิธีสักการะบูชาในวันเดียวกัน คือวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2524 เป็นครั้งแรกและจัดทำมาเป็นประจำทุกปี พิธีกรรมเหล่านี้ทำให้แม่ศรีสระผมเปลี่ยนผ่านภาวะจากบุคคลธรรมดาสู่ภาวะแห่งความเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ เป็นมงคลวัตถุคู่บ้านคูเมือง โดยการที่ทางราชการและประชาชนประกอบพิธีกรรมซ้ำๆ ทำให้อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมกลายเป็นรูปเคารพที่นับวันจะมีความเข้มแข็งมากขึ้น เพราะมีการเล่าขานถึงอิทธิปาฏิหาริย์ที่สามารถบันดาลให้มีผู้สักการะขอพรบนบานประสบความสำเร็จอย่างหวังได้ และมีการนำผ้าสีไปผูกที่ฐานเป็นจำนวนมาก (อดดลตลอดศรีสะเกษ, 2555: 9. อดดลตลอดศรีสะเกษ, 2555: 16. และ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ, 2548: 11) และเชื่อว่ามิวิญญาณอยู่จริง ดังที่คุณสุริยา สุขเจริญ เจ้าของร้านแสงเจริญ เล่าว่า “คนแถบนี้เคยเห็นหญิงวัยกลางคนแต่งชุดไทยห่มสไบเฉียงมาเดินบนถนนข้างวัดซุ้มประตูพระโตในบางคืนด้วย เหมือนจะช่วยดูแลความเรียบร้อยของชุมชน ดังนั้นตนเองจึงได้มาไหวแม่ศรีสระผมทุกวันพระ ช่วงงานวิ่งของจังหวัดจะมาบวงสรวง สมัยก่อนเคยขึ้นไปปิดทองได้ แต่ตอนนี้ปิดไม่ได้แล้ว เมื่อผู้ว่าหรือผู้กำกับทั้งย้ายออกย้ายเข้าจะต้องมากราบไหว้ด้วย นักศึกษาที่เรียนจบจากราชภัฏยังเคยมารำแก้บนที่นี่ด้วย” (สุริยา สุขเจริญ, 2563: สัมภาษณ์)

2.3 อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมมีวิญญาณดูแลปกป้องรักษาและบันดาลโชคลาภได้

ผู้มาเคารพสักการะบูชาอนุสาวรีย์ ส่วนมากจะทราบประวัติความเป็นมาของอนุสาวรีย์แห่งนี้ มาบ้างจากคำบอกเล่าต่อกันมา ซึ่งอนุสาวรีย์แห่งนี้สร้างขึ้นเพื่อย้ำเตือนถึงที่มาของชื่อบ้านนามเมืองศรีสะเกษ ซึ่งปัจจุบันมีคนไปกราบไหว้สักการะบูชาและบนบานศาลกล่าวจำนวนมาก เป็นการแสดงออกถึงการยกย่องท่านขึ้นเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์หรือเทพผู้พิทักษ์ โดยเมื่อสร้างอนุสาวรีย์และมีพิธีกรรมการบวงสรวงดวงวิญญาณเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2524 เป็นครั้งแรกนั้นมีทั้งพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ผสมกัน ในส่วนของพิธีพราหมณ์มีการอ่านโองการถวาย ส่วนหนึ่งของโองการกล่าวถึงการเชิญวิญญาณท่านมาสิงสถิตเพื่อให้ลูกหลานน้อมสักการะบูชาและเชิญวิญญาณรับเครื่องเซ่นสังเวย เพราะคนทั่วไปเชื่อว่าอนุสาวรีย์แห่งนี้มีวิญญาณพระนางศรี ดังบทนำในหนังสือที่ระลึกว่า “คณะผู้จัดทำขอมอบให้ดวงวิญญาณของพระนางศรีสระผมและชาวศรีสะเกษทุกท่าน” (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2524: บทนำ) และคำกล่าวของเรือตรีदनัย เกตุศิริ ผู้ว่าราชการจังหวัดฯ ในขณะนั้นที่ว่า “ผมขอภาวนาขอให้

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในพิภพนี้ โดยเฉพาะวิญญาณของพระนางศรีสระम्म จงดลบันดาลให้สถานที่ประทับแห่งนี้จึงมีความศักดิ์สิทธิ์สถิตสถาพรอยู่คู่เมืองศรีสะเกษตลอดไป (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2524: 19) นอกจากนี้ยังเรียกท่านว่า “พระแม่ท่าน” ด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการยกย่องว่าท่านเป็นเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ ดังตัวอย่างบางตอนจากโองการที่ว่า “ในวโรกาสที่ข้าราชการพ่อค้าและประชาชน มีความสุขเกษมปลื้มเปรมกมลด้วยรักดีร่วมกันจัดสร้างอนุสาวรีย์พระแม่ท่าน เพื่อเพิ่มพูนพระเกียรติและบารมีแก่พระแม่ท่าน จึงขอรุณเชิญให้เสด็จจรดมาประทับและรับเครื่องเสวย ซึ่งลูกหลานน้อมจัดมาให้เสวยอย่างอร่อยล้ำ มีหัวหมูปายศรี ส้มตำ เป็ดไก่ กุ้งพล่าปลาหมึก และผลไม้ เครื่องจันทน์ อ้อย ทั้งควาหวาน ขนมนมต้ม แดงต้มขาว อิกน้ำจิ้มท่อนโอชา เชิญเถิดเชิญพระแม่ท่านเสด็จมารับเครื่องบัตร์พลี และเมื่อเสวยโภชนาสาละเป็นที่สำราญแล้ว ขอพระแม่ท่านได้โปรดวยชัยแก่ลูกแก้วทั่วทุกคน ให้มีทรัพย์สินคงการเหลือล้นไหลมาเทมาพันพวยโรคาภัยใดๆ มาเบียดเบียน ประสบสุขวิวัฒนเสถียรพลไพศาล มีอายุยืนยาวนานวรรณวิไล...” (สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, 2524: 9)

พิธีกรรมนี้ทำให้ผู้ที่ได้พบเห็นได้เข้าร่วมพิธี เกิดความรู้สึกว่าท่านมีสถานภาพเป็นเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์และสถิตอยู่ที่อนุสาวรีย์ คอยเชื้อเหลือปกป้องบ้านเมืองและประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข มีความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เมื่อมีความเดือดร้อน ไม่ว่าเรื่องใดจะไปกราบไหว้สักการบูชาและบนบานศาลกล่าวเพื่อขอในสิ่งที่ตนต้องการเช่น เมื่อครั้งที่เกิดเหตุการณ์กรณีเขาพระวิหารใน พ.ศ.2551 ผู้ว่าราชการจังหวัดและข้าราชการประชาชนได้มากราบไหว้ ขอให้แม่ศรีสระम्मช่วยปกป้องรักษาบ้านเมืองไว้ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งเมืองศรีสะเกษได้ผ่านเหตุการณ์ครั้งนั้นมาด้วยดี ทุกคนเชื่อว่าจำเป็นเพราะปาฏิหาริย์ของดวงวิญญาณแม่ศรีสระम्म ทำให้เมืองศรีสะเกษปลอดภัย (เพ็ญพรรณ คำศรีสุข, 2563: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 9 ภาพวาดแม่ศรีสระम्मที่วัดบ้านสร้างเรื่องและคำบรรยายที่สื่อถึงที่มาของชื่อบ้านนามเมืองศรีสะเกษ
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

2.4 อนุสาวรีย์แม่ศรีสระम्मทำให้เกิดความใกล้ชิดเสมือนเป็นบรรพบุรุษของตน

ประชาชนชาวจังหวัดศรีสะเกษของจังหวัดใกล้เคียงให้ความสำคัญกับอนุสาวรีย์แม่ศรีสระम्मมาก ทุกคนคงจะมีความรู้สึกเหมือนกับว่าแม่ศรีสระम्मเปรียบเหมือนคนในเครือญาติ เป็นบรรพ

บุรุษในครอบครัวและเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด ดังใช้คำเรียกขานว่า “แม่ศรี” เป็นสื่อในด้านความเชื่อร่วมกัน หลังจากที่มีการสร้างอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมและจัดให้มีพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณอันเป็นการประกาศความศักดิ์สิทธิ์และการเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นแล้ว ประชาชนก็เกิดความเชื่อกันว่าอนุสาวรีย์จะมีที่สถิตของวิญญาณแม่ศรีสระผมซึ่งเป็นอมตะ คอยวนเวียนช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองอันตรายต่างๆ แก่ลูกหลานของท่าน การยอมรับความศักดิ์สิทธิ์นี้จะแสดงออกด้วยการทำพิธีกรรมโดยให้อนุสาวรีย์อันเป็นตัวแทนของแม่ศรีสระผมที่เป็นรูปธรรม ซึ่งคนที่คิดว่าเป็นลูกหลานของแม่ศรีสระผมนั้น จะเกิดความรู้สึกเหมือนกับว่าอนุสาวรีย์ของท่านมีชีวิตสัมผัสได้ สามารถเคลื่อนไหว รู้ร้อน รู้หนาว เช่นเดียวกับมนุษย์ธรรมดา จึงเกิดความผูกพันกับแม่ศรีอยู่ในจิตใจ และต้องการให้แม่ศรีอยู่คู่กับจังหวัดศรีสะเกษตลอดไป โดยมีภาพเล่าเรื่องและอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมปรากฏในวัดพระธาตุเรืองรอง พิพิธภัณฑ์เมืองศรีสะเกษเกาะกลางน้ำ ภาพวาดประดับปกนิตยสาร องค์ความรู้ที่เผยแพร่ตามสื่อต่างๆ ภาพถ่ายบนปฏิทินตั้งโต๊ะของเทศบาล รวมถึงมีการว่าจ้างให้ศิลปินวาดภาพแม่ศรีสระผมไว้ประดับและบูชาในบ้านเรือนด้วย (อังกาบ เนตรหาญ, 2563: สัมภาษณ์)

2.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมและชื่อแม่ศรีสระผมมาใช้

นอกจากอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นตราสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษแล้ว ยังมีหน่วยงานที่นำไปสัญลักษณ์ด้วยความรู้สึกภูมิใจ เช่น ตราสัญลักษณ์เทศบาลเมืองศรีสะเกษ เทศกิจเทศบาลฯ และโรงเรียนในเครือ ดังคำกล่าวของนายแพง กลางเมือง นายกเทศมนตรีเมืองศรีสะเกษ ขณะนั้นกล่าวว่า “เทศบาลเมืองศรีสะเกษซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2479 ก็ได้ยึดถือรูปพระนางศรีสระผมเป็นตราเครื่องหมายประจำเทศบาล ซึ่งเป็นนิมิตเครื่องหมายตั้งชื่อแผ่นดินตอนนั้นว่า “ศรีสระเกษ” ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นศรีสะเกษจนถึงปัจจุบัน” (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2524: 5) รวมถึงปรากฏเป็นภาพเขียนในองค์พระธาตุเรืองรอง เป็นภาพเก่าเล่าเรื่องในหอศรีลำดวนเฉลิมพระเกียรติ การประกวดนางสาวศรีสะเกษ ดนตรีและเพลงพื้นเมือง กวีนิพนธ์ ชื่อร้านมัสตินแม่ศรีสระผมบริเวณวงเวียน มีการสื่อความหมายในงานเทศกาลดอกลำดวน และอยู่ในสถานที่สำคัญของพื้นที่รับชมทัศนียภาพของจังหวัดศรีสะเกษบนหอศรีลำดวนผ่านกล้องส่องทางไกล 360 องศา รวมถึงเป็นที่มาของชื่อบ้านนามเมืองศรีสะเกษในแนวคิดหนึ่งตามข้อสันนิษฐาน 3 ข้อหลักต่อเรื่องนี้คือ 1) ผู้ก่อตั้งเมืองศรีสะเกษส่วนหนึ่งมีเชื้อสายลาวจากคุ้มวัดสี่สะเกด เวียงจันทร์ สปป.ลาว 2) อ้างถึงเจ้าหญิงเขมรโบราณ (พระเทวีศรี) เล่าเป็นนิทานว่าสระพระเกศา ณ สระกำแพง และ 3) ต้นเกิดจำนวนมากรอบสระน้ำเรียกรวมว่า “สระเกด” ซึ่งตราสัญลักษณ์ที่ปรากฏขึ้นบนสิ่งของที่สร้างขึ้นมาเป็นอติพลาของความรู้สึกทางใจที่ชาวจังหวัดศรีสะเกษจะสื่อได้เข้าใจร่วมกัน เมื่อมีการใช้ตราสัญลักษณ์หรือชื่อก็คงนึกถึงท่านก่อนเสมอเปรียบเสมือนท่านเข้าไปนั่งอยู่ในใจของทุกคนตลอดเวลา (ประสงค์ พักเกาะ, 2563: สัมภาษณ์)

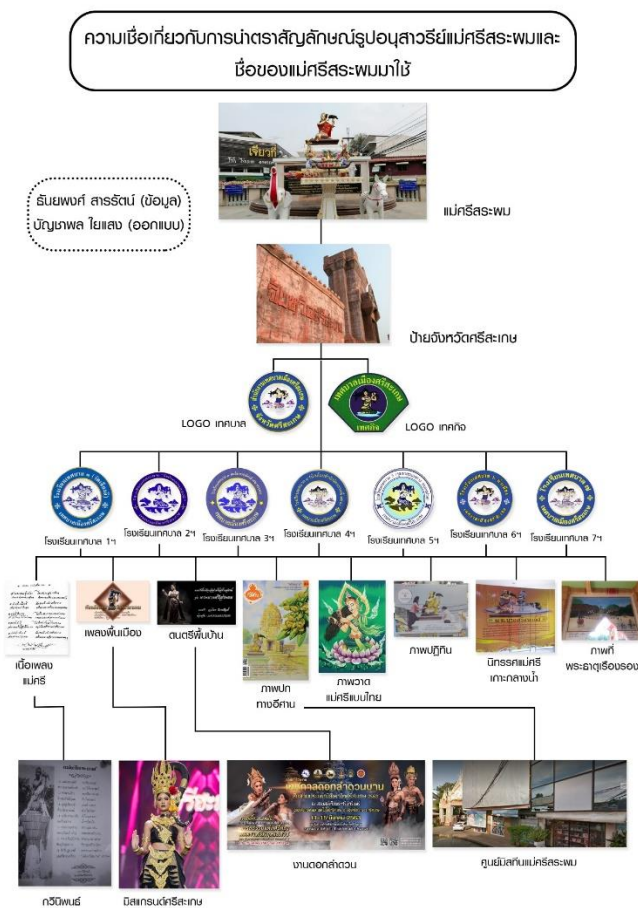
ภาพที่ 10 ต้นแบบของสัญลักษณ์เทศบาลเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน

ที่มา: หนังสือที่ระลึกในงานพิธีอัญเชิญพระนางศรีประดิษฐานบนแท่น, หน้า 1 (2524)

จากภูมิหลังดังกล่าวทำให้ทราบว่าเมืองศรีสะเกษในอดีตเป็นเมืองในวัฒนธรรมขอม ตามตำนานปรากฏบรรพสตรีเชื้อสายขอมมาสระผมในดินแดนแถบนี้จนเป็นที่มาแห่งชื่อบ้านนามเมืองโดยได้สร้างอนุสาวรีย์อย่างถาวรให้ท่าน ความเคารพนับถือเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นเทิดทูนในฐานะดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง เนื่องจากการจัดพิธีกรรมที่บริเวณถนนรอบอนุสาวรีย์เป็นประจำ เช่น การประกวดวงโยธวาทิตโลก พิธีจุดเทียนน้อมรำลึกสำนักในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในปี 2559 เป็นต้น เป็นการย้ำให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น ปัจจุบันทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกและมีความเชื่อว่าแม่ศรีสระผมเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สามารถลดบันดาลสิ่งต่างๆ ได้ จึงพากันมากราบไหว้สักการบูชา บนบานศาลกล่าวมากขึ้นทุกวัน เห็นได้จากของบนบานศาลกล่าวจำนวนมากบริเวณรอบอนุสาวรีย์

3. การประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม

พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย การประกอบพิธีกรรมทำให้เกิดความสบายใจ มีจิตใจมั่นคง เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงเป็นสิ่งส่งเสริมคุณค่ามีความหมายและความสำคัญในสังคมและชีวิตประจำวันของมนุษย์มาก (กิ่งแก้ว อัคราภรณ์, 2520: 61) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนับถือแม่ศรีสระผมก็เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความเคารพนับถือแม่ศรีสระผม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ ประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความเลื่อมใสศรัทธาต่อแม่ศรีสระผมว่าเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือบุคคลและสังคมส่วนรวมได้ตามความปรารถนา แม่ศรีสระผมจึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอยู่เสมอๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์สำคัญๆ ในการดำเนินชีวิตที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ แม่ศรีสระผมจึงมีหน้าที่ดูแลช่วยเหลือทุกข์สุขของประชาชนและบ้านเมืองเดือดร้อน ดังนั้นจึงมีผู้มาขอให้แม่ศรีสระผมช่วยเหลือตลอดเวลา ไม่ว่าเรื่องใดเวลาใด

ภาพที่ 11 ความเชื่อเกี่ยวกับการนำตราสัญลักษณ์และชื่อมาใช้
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

ผู้วิจัยสังเกตพบว่าพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสรพมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) พิธีกรรมส่วนรวม ได้แก่ พิธีบวงสรวงถวายเครื่องสักการะและเปลี่ยนผ้าสไบอนุสาวรีย์แม่ศรีสรพมในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ของทุกปีหรือในหัวงใกล้เคียงช่วงเวลานี้ 2) พิธีกรรมส่วนบุคคล ได้แก่ การกราบไหว้สักการะการบนบานและการแก้บน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพที่ 12 ผ้าสีที่ฐานอนุสาวรีย์แบบเดิม

ที่มา: หนังสือประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ หน้า 2, 61 (2548)

3.1 พิธีบวงสรวงอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม

เป็นการจัดพิธีกรรมโดยจังหวัดศรีสะเกษเป็นผู้จัดร่วมกับหน่วยงานต่างๆ รูปแบบพิธีกรรมที่มีลักษณะเป็นทางการ มีกำหนดการและแบบแผนการดำเนินการแน่นอน ซึ่งหลังจากจังหวัดศรีสะเกษการทำพิธีเปิดใน พ.ศ.2524 โดยจัดให้มีพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณด้วยในเวลาเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ขอวิญญาณของพระนางศรีผู้ฝากคุณงามความดีไว้เป็นชื่อเมืองนี้จงเจริญสุขสถาพรในทิพย์วิมานแดนสวรรค์ชาวเมืองศรีสะเกษ ขอคารวะบูชา ขออัญเชิญวิญญาณของพระนางได้มาสถิตย์อยู่ในอนุสาวรีย์อันเป็นสัญลักษณ์มิ่งมงคลอันดีงามของบ้านเมืองเทอญ” (เทศบาลเมืองศรีสะเกษ, 2524: 78) และจัดพิธีบวงสรวงเป็นประจำทุกปีตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2525 เป็นต้นมา โดยผู้แต่งกายจะสวมเสื้อเหลืองพื้นเมืองที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมและผ้าทอพื้นเมือง กิจกรรมจะมีการวางพวงมาลา แสดงวงดนตรีไทย รำเชิดพระขวัญ โดย นักเรียนโรงเรียนอนุบาลศรีสะเกษ รำบายศรี โดย นักเรียนโรงเรียนวัดพระโต รำบวงสรวงดวงวิญญาณ และปิดท้ายด้วยการเปลี่ยนผ้าใบแม่ศรีสระผม โดยการรำบวงสรวงดวงวิญญาณ แม่ศรีสระผมไม่ได้มีมาแต่ดั้งเดิม เพิ่งจะมาเริ่มภายหลังเพราะทุกๆ ฝ่ายมีจุดประสงค์หลักที่จะรักษาเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านหลายๆ ด้านให้กับประชาชนได้รู้จัก ได้เห็นคุณค่า เกิดความภูมิใจ รักหวงแหน และจะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ต่อไป (อังกาบ เนตรหาญ, 2563: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 13 พิธีรำบวงสรวงและเปลี่ยนผ้าใบแม่ศรีสระผม

ที่มา: หนังสือพิมพ์คมชัดลึก ฉบับวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2563 (2563)

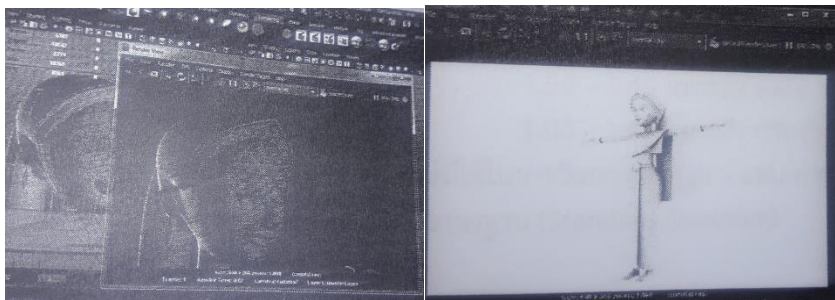
จากการสัมภาษณ์นายประกาย ชื่นชม กล่าวว่า สมัยก่อนที่อนุสาวรีย์ยังไม่ยกสูงเคยมีผู้มาปลดสไบผ้าถุงของท่านไปแล้วมีอันเป็นไป ทำให้ต้องนำมาคืนที่เดิม แม้แต่ที่สำนักงานการช่างเทศบาลเมื่อนำผ้ามาเก็บไว้ก็เคยมีผู้นำไปใช้ปรากฏว่าผู้นั้นประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่ไม่ดีขึ้นต้องนำมาคืนที่เดิม (ประกาย ชื่นชม, 2563: สัมภาษณ์) นอกจากนี้ ดวงจันทร์ เจริญหงษ์ ยังกล่าวว่า เดิมไม่มีการรดน้ำทำความสะอาดทำให้อนุสาวรีย์ไม่สวยงามเพราะมีฝุ่นเกาะ ต่อมาเมื่อมีร่างทรงที่มีความนับถือกันอยู่มาบอกว่าน่าจะมีการอาบน้ำให้แม่ศรีบ้าง เพื่อพิจารณาเห็นว่าการทำความสะอาดอนุสาวรีย์เป็นสิ่งที่ดีจึงขออนุญาตจากทุกฝ่ายเป็นผู้รดน้ำทำความสะอาดให้แม่ศรีเองเนื่องจากเคยเป็นชมรมลูกแม่ศรีระดม (ไม่เป็นทางการและไม่นานต่อมาเพียงไม่กี่เดือนจึงยกเลิกไป) ครั้งแรกมีความกลัวอยู่บ้างเพราะเป็นของสูงแต่เชื่อว่าทำในสิ่งที่ดีจึงกล้าทำ ดังนั้นก่อนทำและหลังทำจึงต้องกราบไหว้สักการะบูชาทุกครั้ง และมีอยู่ครั้งหนึ่งพอทำความสะอาดให้แม่ศรีเอง ครั้งแรกมีความกลัวอยู่บ้างเพราะเป็นของสูงแต่เชื่อว่าทำในสิ่งที่ดีจึงกล้าทำ ดังนั้นก่อนทำและหลังทำจึงต้องกราบไหว้สักการะบูชาทุกครั้ง และมีอยู่ครั้งหนึ่งพอทำความสะอาดแล้วจึงได้ถามแม่ศรีระดมว่า “สบายขึ้นไหม” แม่ศรีตอบว่า “เย็นสบายขึ้น แต่ทำในบุญมกุฏานุกิจกะเดียม” (คำว่า จักกะเดียม หมายถึง จักกะจี้) (ดวงจันทร์ เจริญหงษ์, 2563: สัมภาษณ์) และนายประกาย ชื่นชม กล่าวเพิ่มเติมว่าเป็นเพราะทำความสะอาดอนุสาวรีย์ มีขอมมุมนั้นเป็นรูปรอยเสื่อผ้าตามสรีระร่างกายฝุ่นจึงเข้าไปเกาะมากต้องสอดผ้าเข้าไปเช็ดถูอยู่นาน ใช้เวลาทำความสะอาดจนแล้วเสร็จ 30 นาที สมัยก่อนอนุสาวรีย์แม่ศรีระดมมีการเปลี่ยนผ้าสไบและผ้าถุงด้วยซึ่งดูร่มรื่นไม่สวยงาม ต่อมาจึงถวายแต่ผ้าสไบ สำหรับพวงมาลัยเดิมนั้นใช้ดอกบานไม่รู้โรยคล้องคอ ปัจจุบันใช้พวงมาลัยดอกมะลิคล้องทั้งข้อมือขวาและบริเวณส้นผมเพื่อให้ดูสวยงาม เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดเปลี่ยนผ้าสไบต้องเตรียมเข็มกลัดทั้งตัวเล็กและตัวใหญ่มาก เพื่อตรึงให้ผ้าสไบแนบกับอนุสาวรีย์ไม่ให้โป่งพองออกมา เพราะผ้าสไบต้องติดกับอนุสาวรีย์ตลอดเวลา 1 ปี เหตุที่ต้องให้อนุสาวรีย์ดูสวยงามเรียบร้อยก็เพราะมีผู้มาสักการะบูชาจำนวนมากและถ่ายรูปผ่านไปมามาก เพราะเป็นวงเวียนเชื่อมกับถนนหน้าสถานีรถไฟ (ประกาย ชื่นชม, 2563: สัมภาษณ์)

ในส่วนเครื่องบวงสรวงจะมีทั้งหัวหมู บายศรีปากชาม บายศรี 7 ชั้น ผ้าถุง ซึ่งประพนธ์ บรรเทิง กล่าวว่า ของที่ใช้ในพิธีบวงสรวงทุกอย่างไม่น่ากลับไป จะวางไว้ให้ผู้ที่มีความต้องการทุกคนมาหยิบไปได้ (ประพนธ์ บรรเทิง, 2563: สัมภาษณ์) และการจัดพิธีบวงสรวงมักจะมีปรากฏการณ์เกิดขึ้น คือฝนจะตกลงมา พอถึงเวลาทำพิธีฝนจะหยุดสนิท ชาวศรีสะเกษมีความเชื่อว่า พระแม่ศรีระดมบันดาลให้ฝนตก เพราะท่านเป็นคนใจบุญมีศีลธรรม ชอบไปเยือนศาสนสถานต่างๆ ทั้งวัดและปราสาทขอม และเมื่อฝนตกพระแม่จะได้กระทำการ “สระเกศ” ชำระร่างกายเพื่อจะได้เตรียมดูแลบ้านเมืองต่อไป (พุทธชาติ สังวรราชทรัพย์, 2563: สัมภาษณ์)

3.2 การกราบไหว้และบนบาน

แม่ศรีสระผมเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของจังหวัดที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มาโดยตลอด เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไป เป็นศูนย์รวมทางจิตใจสูงยิ่งของผู้ที่อยู่ในจังหวัดศรีสะเกษและผู้มาจากต่างจังหวัด กลุ่มผู้ที่แสดงความเคารพมีทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพ ฯลฯ ผู้ที่โยกย้ายเข้ามาหรือออกไปจะต้องมากราบไหว้ ถ้าย้ายเข้ามาก็บอกท่านว่าขอมาอยู่ด้วย ขอเป็นลูกหลานและขอให้ท่านดูแลทุกข์สุข ถ้าต้องย้ายออกไปก็ขอพรท่านและบอกท่านว่า ก็ยังเป็นลูกหลานของท่านเช่นเดิม ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดขอให้ท่านปกป้องคุ้มครอง และเมื่อมีโอกาสกลับมาที่จังหวัดศรีสะเกษก็จะมาบอกเล่าให้ท่านรับรู้ ถ้ายังไม่ได้ย้ายกลับมาแต่มีโอกาสกลับมา สิ่งแรกที่คุณควรทำเป็นธรรมเนียมปฏิบัติคือ มากราบไหว้ท่านก่อนให้ท่านรับรู้การมา นอกจากนี้มีความไม่สบายใจสิ่งใดก็นำมาเล่าให้ท่านฟังเพื่อผ่อนคลายความเครียดความกังวล (ดุชนียา แหวนวนษ์, 2563: สัมภาษณ์)

และเมื่อผู้คนผ่านหน้าบริเวณอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม จะเป็นการเดินผ่าน ขัวยานพาหนะ หรือนั่งอยู่บนยานพาหนะในลักษณะใดก็ตาม โดยปกติทั่วไปทุกคนจะยกมือไหว้ แต่ถ้าอยู่ในลักษณะที่ไม่สามารถจะทำได้ เช่น การจับหรือถือสิ่งของทำให้ไม่สะดวกที่จะยกมือไหว้ได้ก็ใช้การก้มศีรษะแทนเป็นการแสดงความเคารพ สำหรับการกราบไหว้บางคนจะไหว้เฉยๆ บางคนที่ตั้งใจมาสักการบูชาจะเตรียมสิ่งของมาสักการบูชาด้วย เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน พวงมาลัย แผ่นทองคำเปลว บางคนอาจถวายอาหาร ขนม ผลไม้ เครื่องดื่ม บางคนไหว้สักการะและขอพรด้วย เช่น ขอให้มีความสุขความเจริญ พบแต่สิ่งดีๆ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัย เป็นต้น หลังจากกราบไหว้ขอพรเสร็จแล้วผู้ประกอบพิธีจะนำดอกไม้ธูปเทียนปักในที่รองรับที่มีไว้เป็นอันเสร็จพิธี รวมถึงยังมีการบนบานและแก้บนด้วย

ภาพที่ 14 แม่ศรีในสื่อแอนิเมชัน

ที่มา: รัตตัญญู ศิลปบุตร และโพธิ์พงศ์ ฉัตรนันทรณ์, หน้า 53 (2559)

4. ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม

จากการสังเกตบริเวณลานอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมและบริเวณโดยรอบจะเห็นพฤติกรรมการแสดงออกถึงความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่ศรีสระผม เช่น การทำความเคารพด้วยการกราบไหว้บูชา นำสิ่งของมาสักการะ การทำพิธีบวงสรวง การบนบานและการแก้บนที่มีต่ออนุสาวรีย์แห่งนี้ การแสดง

ออกเป็นความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และเข้าถึงสัญลักษณ์ของแต่ละบุคคลด้วย บางคนรู้สึกว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความเชื่อพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ เช่น ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับเครื่องบูชา เครื่องสังเวย และบวงสรวง เครื่องดนตรีและศิลปะการแสดง ขบวนแห่และการอ่านโองการ ความเชื่อและพิธีกรรม โดยองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความเป็นมงคลทั้งสิ้น

รวมความแล้วการประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นพิธีกรรมตามประเพณีไทยและเป็นการผสมผสานหลายพิธีร่วมกัน เช่น พิธีพราหมณ์ – ฮินดู ได้แก่การบวงสรวงดวงวิญญาณแม่ศรีสระผม พิธีไสยศาสตร์ การทำพิธีทานถวายเครื่องเซ่นไหว้และพิธีพุทธ ได้แก่ พระสงฆ์สวดบังสุกุล และถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่สามารถแยกตัวออกจากพิธีกรรมได้ พิธีกรรมจึงเป็นกิจกรรมที่อยู่คู่กับมนุษย์และสังคมมาโดยตลอด ยิ่งสังคมมีความเจริญขึ้นขึ้นเท่าใดพิธีกรรมก็เจริญขึ้นเท่านั้น รูปแบบของพิธีกรรมอาจจะเปลี่ยนแปลงไป แต่บทบาทและหน้าที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ พิธีกรรมเป็นเรื่องของความเชื่อที่มีจุดประสงค์เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อขจัดความกลัวและสร้างความมั่นใจให้กับตนเองด้วย

การประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญในระดับจังหวัดเป็นการสร้างความเลื่อมใสศรัทธาของชุมชน ทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่าอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นที่พึ่งพาของประชาชนได้ แม้จะไม่ใช้การพึ่งพาทางตรงแต่ก็เป็นทางอ้อมคือด้านจิตใจ การประกอบพิธีกรรมเป็นการสร้างศูนย์รวมจิตใจของชุมชนให้ประชาชนมีความสมัครสมานสามัคคีร่วมกัน เนื่องจากศรีสระเกษเป็นจังหวัดใหญ่แม้ว่าเขตเทศบาลจะไม่ใหญ่มาก การประกอบกิจกรรมบางอย่างอาจจะเกิดปัญหาและอุปสรรค แต่กิจกรรมใดก็ตามหากมีความเชื่อเกี่ยวกับแม่ศรีสระผมเข้าร่วมด้วยก็จะทำให้กิจกรรมนั้นๆ ลุล่วงไปด้วยดีเสมอ การประกอบพิธีกรรมจึงมีความจำเป็นมากและควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง รูปแบบพิธีกรรมจึงมีความจำเป็นมากและควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง รูปแบบพิธีกรรมจะยึดถือตามธรรมเนียมโบราณไว้และปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับปัจจุบันเพื่อให้เข้ากับคนรุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมมากขึ้น โดยเป็นพิธีกรรมที่มีการผสมผสานที่แนบเนียนกับองค์ประกอบอื่นๆ ของสังคม คือ ระบบเครือญาติในภาคอีสาน (เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ 1-7, 2548: 275)

5. การวิเคราะห์ผลการศึกษาด้านลักษณะความเชื่อ การประกอบพิธีกรรม และสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

ความเชื่อเป็นความรู้สึกนึกคิด ความศรัทธาที่ทำให้เกิดพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมจึงมีอยู่ในทุกสังคมอาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันบ้าง การแสดงออกทางพิธีกรรมย่อมสะท้อนให้ทราบถึงความเชื่อของกลุ่มคนในสังคมที่มีการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ นอกจากนี้ความเชื่อและพิธีกรรมยังมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือแม่ศรีสระผมก็เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึง

วิเคราะห์ผลการศึกษา ความเชื่อ การประกอบพิธีกรรม สัญลักษณ์ในพิธีกรรม และความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ดังนี้

จากการสำรวจแบบสอบถามพบว่า ชาวศรีสะเกษนับถือแม่ศรีสระผมทุกคนและผู้ที่มีอายุน้อยได้รับการสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูให้เชื่อฟังผู้ใหญ่ ดังนั้นจึงมีการสอนให้เคารพอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมแทรกอยู่ด้วยเสมอ ดังที่สุจิตรา คงไชย กล่าวไว้ว่า “การย้ายมาทำงานในจังหวัดศรีสะเกษสิ่งแรกที่ต้องทำคือ ต้องมากราบไหว้อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นอันดับแรก เพราะอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นสัญลักษณ์และรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ ชาวศรีสะเกษมีความเคารพศรัทธา เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และมีวิญญานสถิตอยู่ ให้ความปกป้องคุ้มครองและบันดาลสิ่งต่างๆ ได้ ชาวศรีสะเกษจึงมาสักการะบนบานขอโชคลาภหรือสิ่งที่ต้องการ เช่น ใครจะเปิดกิจการค้าต้องมาบนบานขอให้กิจการค้ารุ่งเรือง หรือมาบนบานขอให้หายเจ็บป่วยขอให้สอบเข้าทำงานได้ เป็นต้น” (สุจิตรา คงไชย, 2563: สัมภาษณ์) สอดคล้องกับความคิดเห็นของนิกร มีดี ที่กล่าวว่า “ผู้ที่อยู่ในเขตเทศบาลมีความมักคั่น เห็นอนุสาวรีย์อยู่ทุกบ้าน และบรรพบุรุษก็บอกต่อกันตลอดมาว่าเสมือนเป็นญาติผู้ใหญ่ เมื่อผ่านหน้าอนุสาวรีย์หรือลงจากรถไฟและก่อนขึ้นรถไฟผู้ใหญ่ก็บอกให้ยกมือไหว้ ถ้าเด็กเล็กๆ ใช้คำพูดว่า “สาธุคุณย่าชะ” โตขึ้นมาใช้คำพูดว่า “ไหว้คุณย่าชะ” หรือ “สวัสดิ์คุณย่าก่อน” ถ้าจูมมาที่หน้าอนุสาวรีย์เมื่อไหร่จะเปลี่ยนคำพูดว่า “มากราบคุณย่าทำดีๆอย่าทำเป็นเล่น” (นิกร มีดี, 2563: สัมภาษณ์) ลูกหลานจะได้ยินคำเหล่านี้จากผู้ใหญ่เป็นประจำ และยังกล่าวอีกว่า “ในพิธีไหว้แม่ศรี บางครอบครัวเข้าร่วมขบวนทั้งพ่อแม่ลูก บางครอบครัวก็มาดูลูกๆ ร่วมขบวน วันนี้มีคนหลายเพศหลายวัยมาร่วมงานมากเป็นพิเศษ ในพิธีมีการอ่านโองการด้วย เชื่อว่าทำแล้วเป็นสิริมงคลแก่ชาวศรีสะเกษ และทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยร่มเย็นเป็นสุข พิธีนี้ควรทำต่อไป เพราะเป็นสิ่งดีอยู่แล้ว” (นิกร มีดี, 2563: สัมภาษณ์) และในส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมพบว่า กลุ่มตัวอย่างไม่ได้มาร่วมงานบวงสรวงเพราะไม่มีเวลาว่างและอยู่นอกเขตเทศบาลไม่สะดวก แต่ก็มีโอกาสมาสักการะในวันอื่นๆ บ่อยครั้งแม้จะอยู่นอกเขตเทศบาล เป็นเพราะมาทำงานและเป็นนักศึกษาอยู่ในเขตเทศบาล การบนบานมีความเชื่อและเคยทำแล้วสมหวัง สิ่งทีปฏิบัติเหมือนกัน คือผ่านหน้าอนุสาวรีย์ก็ยกมือไหว้ขอพร (ทัศนีย์ ทองทั่ว, 2563: สัมภาษณ์) ดังกล่าวแสดงถึงการนับถือแม่ศรีสระผมว่าเป็นวิญญานศักดิ์สิทธิ์ การประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลไม่มีกฎเกณฑ์เคร่งครัด ถือเอาความสะดวกของแต่ละบุคคล ถ้าเป็นพิธีกรรมส่วนรวมก็ทำตามประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งไพฑูรย์ มีกุล กล่าวถึง ประเพณีชาวอีสานที่เป็นประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมที่ยังยึดมั่นอยู่กับผีสงเทวดา ความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือเหตุผล แต่ก่อให้เกิดผลดีต่อการปกครองสมัยโบราณอย่างมาก เช่นการนับถือบรรพบุรุษเป็นประเพณีที่ทำให้คนในสังคมเคารพนับถือกัน (ไพฑูรย์ มีกุล, 2535: 464 – 465) นอกจากนี้ กิ่งแก้ว อัดถากร กล่าวถึงพิธีกรรมว่าเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ ทำแล้วผู้ทำมีความสุข มีความหวังและเชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีกรรมแล้วจะได้รับผลตามที่คาดหวัง (กิ่งแก้ว อัดถากร, 2520: 55) การประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมก็เช่นกัน

เมื่อมาสักการบูชาแม่ศรีสระผมแล้วทุกคนรู้สึกมีความสุขทางใจ ผู้ที่มาบนบานก็หวังผล อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน กล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวศรีสะเกษที่สืบทอดกันมา

ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรมพบว่า บางทีมีโอกาสมาดูเห็นพิธีกรรมส่วนรวมของจังหวัด แต่ทราบว่าเป็นพิธีกรรมสำคัญและเป็นการกระทำตามระยะเวลา การเตรียมพิธีกรรม มีการจัดอาหารคาว - หวาน ผลไม้ สิ่งของและเครื่องบูชา ดอกไม้ธูปเทียน พวงมาลัย หมากรุก บูหรี มะพร้าว ถวายแก้มลิงศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ ทำแล้วจะโชคดี มีมงคล โดยสอดคล้องกับทัศนะของปราณี วงษ์เทศ ที่ว่า การประกอบพิธีกรรมเป็นเสมือนการจำลองสถานการณ์ให้เป็นไปตามความต้องการ มีการกำหนดบริเวณพิธี วัตถุ อุปกรณ์ เวลา ลำดับขั้นตอน ด้วยการใช้สัญลักษณ์ในสิ่งต่างๆ ที่ผู้คนเข้าใจร่วมกันเป็นเครื่องสื่อความหมายโดยมีตัวพิธีกรรมเป็นเครื่องช่วยสร้างความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าจะสัมฤทธิ์ผลได้ เช่นเดียวกับการประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม สัญลักษณ์ที่ปรากฏในเครื่องบูชา เครื่องบวงสรวง ขบวนแห่ดนตรีและศิลปะการแสดง และการอ่านโองการ ผู้คนที่อยู่ในชุมชนย่อมเข้าใจร่วมกัน (ปราณี วงษ์เทศ, 2525: 24) นอกจากนี้ การอ่านโองการเป็นพิธีสำคัญของพราหมณ์ ทำมาแต่โบราณ ปัจจุบันไม่ค่อยเห็น เชื่อว่าทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ร่มเย็น ส่วนการจัดดนตรีและการแสดงงานสนุกสนานผู้คนมาชมข้ากัได้พักผ่อนมีความสุข นอกจากนี้ยังมีการจัดขบวนแห่เป็นการบอกเรื่องราวความเป็นมาของการจัดงานให้ทุกคนรับรู้ทางอ้อมเพราะแต่ละขบวนมีสัญลักษณ์สำคัญๆ ทุกคนมาชมจะทราบได้ ทุกจังหวัดที่ทำในลักษณะนี้ถือเป็นการร่วมมือคนคนในท้องถิ่นที่ดีด้วย (จันทร์ฉาย พิมพ์ศรี, 2563: สัมภาษณ์)

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อและพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ คือ เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นตัวกำหนดการกระทำของบุคคล จากผลการศึกษาวิจัยความเชื่อและพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีต่ออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมในครั้งนี้สรุปได้ว่า ผลการศึกษาจากกลุ่มชาวบ้านในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ชาวบ้านนอกเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ และชาวบ้านต่างจังหวัดพบว่า เพศ อายุ และการศึกษา ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อแตกต่างกัน ทุกกลุ่มเห็นว่าการทำอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ประจำศรีสะเกษมีความเหมาะสม เพราะเป็นบุคคลสำคัญในตำนาน ต่อมายกย่องให้เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองก็มาจากความศรัทธาของผู้คนจำนวนมากนั่นเอง และชาวศรีสะเกษก็เชื่อว่ามีวิญญาณสถิตอยู่ด้วย มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงทุกปีทำให้มีผู้มาสักการะบนบาน นอกจากนี้การที่ชาวศรีสะเกษมีความนับถือแม่ศรีสระผมมากแล้ว ยังสื่อให้รู้สึกที่มีความใกล้ชิดกับแม่ศรีสระผมโดยเรียกแม่ศรีสระผมว่า “แม่ศรี” “ย่าศรี” ความเชื่อดังกล่าวจึงทำให้มีการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมมาเป็นสัญลักษณ์ในวิถีชีวิตของคนศรีสะเกษ

การประกอบพิธีกรรมจากผลการศึกษาชาวบ้านทั้ง 3 กลุ่ม พบว่า เพศ อายุ และการศึกษาไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดเห็นแตกต่างกัน คือ พิธีบวงสรวงชาวบ้านในเขตเทศบาลมาร่วมงานเล็กน้อย ชาวบ้านนอกเขตเทศบาลที่อยู่ไม่ไกลนักมาร่วมพิธีนี้น้อย เพราะชาวบ้านมองว่าเป็นเรื่องของทาง

ราชการมากกว่า ทำให้ไม่ทราบขั้นตอนและพิธีการมากนัก สำหรับการประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลและการกราบไหว้สักการะ การบนบานและการแก้บนแต่ละกลุ่มจะมาประกอบพิธีตามวัตถุประสงค์ในโอกาสและวิธีการแตกต่างกัน พบว่าชาวบ้านในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลมาประกอบพิธีกรรมบ่อยครั้ง ส่วนชาวบ้านต่างจังหวัดผ่านมาเที่ยวจึงมีโอกาสมากราบไหว้สักการะ การบนบานก็ไม่ได้มาทำเพราะไม่สะดวกและที่จังหวัดของตนก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถืออยู่แล้ว

ผลการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของชาวบ้านในเขตเทศบาล นอกเขตเทศบาลและชาวบ้านต่างจังหวัดพบว่า เพศ อายุ และการศึกษา ไม่ได้เป็นปัจจัยที่ทำให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรมแตกต่างกัน คือ เครื่องบูชา ชาวบ้านทั้ง 3 กลุ่ม ใช้ดอกไม้ ธูปเทียน พวงมาลัย และปิดทอง เพราะเห็นว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวไทยพุทธและมีร้านจำหน่ายอยู่แล้ว ส่วนเครื่องบวงสรวงมีการให้ความเห็นเหมือนกันว่าเป็นการจัดอาหารและสิ่งของถวายให้แก่แม่ศรีสละผม สำหรับสัญลักษณ์เกี่ยวกับดนตรีและศิลปะการแสดง มีความเห็นว่าเป็นเพื่อความสนุกสนาน ส่วนสัญลักษณ์ของขบวนแห่มีความเห็นว่ามีประโยชน์ในการสร้างความสามัคคีและความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้มีพิธีอ่านโองการทั้ง 3 กลุ่มก็เห็นว่าเป็นพิธีโบราณโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี

ความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรม ผลการศึกษาจากกลุ่มชาวบ้านในเขตเทศบาล นอกเขตเทศบาลและชาวบ้านต่างจังหวัดพบว่า เพศ อายุ และการศึกษา ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญที่แตกต่างกัน คือ ชาวบ้านทั้ง 3 กลุ่ม มีความคิดเห็นว่า ความสำคัญของความเชื่อที่ได้มาประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสละผมจะได้รับความสุขทางใจ มีความสบายใจ เป็นที่พึ่งในการแก้ปัญหาสำคัญของชีวิต ช่วยสนับสนุนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีส่วนในการควบคุมสังคมชาวศรีสะเกษได้ด้วย และจากความเชื่อดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงคติผี พราหมณ์ พุทธ ที่อยู่ร่วมกันมานานแล้ว ปัจจุบันจึงไม่เป็นเรื่องแปลกสำหรับคนไทยจำนวนมากที่จะเพิ่มวิทยาศาสตร์เข้าไปเป็นองค์ประกอบในความคิด วิธีให้คุณค่าและวิถีปฏิบัติในกระบวนการปรับปรุงทางวัฒนธรรมกับความเชื่อดั้งเดิม (สุวรรณ สภา อานันท์ และ เนื่องน้อย บุญเนตร, 2542: 75)

ภาพที่ 15 โครงการพัฒนางวงเวียนของเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

ที่มา: สำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาวิจัยภาคสนามโดยการสังเกตสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างที่มาสักการบูชาที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมหรือร่วมประกอบพิธีกรรมทั้งชายและหญิงจำนวน 144 คน สรุปได้คือ ความเชื่อและทัศนคติของชาวบ้านในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลปรากฏออกมาในลักษณะที่ยอมรับและศรัทธาเลื่อมใสต่อแม่ศรีสระผม ทั้งนี้เนื่องจากการยอมรับแม่ศรีสระผมติดต่อกันมานาน มีความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์ให้ผลดีมากกว่าผลเสีย นั่นคือยอมรับว่าอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมมีความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้จากคำเล่าลือทำให้ชาวต่างจังหวัดก็มีความเชื่อในลักษณะนี้ด้วย ซึ่งการประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม จังหวัดให้มีความสำคัญโดยทำพิธีใหญ่ทุกๆ ปี เป็นการย้าให้ประชาชนมีความเชื่อว่ามีวิญญาณแม่ศรีสระผมอยู่จริงจึงพากันมากราบไหว้สักการะขอพรบนบาน แม้จะเป็นความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมและบางส่วนก็ยังหาคำตอบไม่ได้ก็ตาม และมิใช่สังเกตว่าความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของบุคคลมีต่อแม่ศรีสระผมมาจากระบบครอบครัว มาจากการอบรมสั่งสอนเลี้ยงดู ทำให้ความรู้สึกถูกฝังลึกในจิตใจ ดังนั้นครอบครัวจึงมีส่วนสำคัญที่บุคคลจะมีความเชื่อและแสดงออกให้เห็นได้ การประกอบพิธีกรรมก็เป็นการแสดงออกทางหนึ่งที่ทำให้เห็นพฤติกรรมของบุคคล มีส่วนทำให้ความหมายของความเชื่อเป็นไปในลักษณะหลากหลาย เช่น เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง เป็นอนุสาวรีย์ มีวิญญาณแม่ศรีสระผม ดูแลปกป้องรักษาบ้านดาดโลโคลากได้ เป็นความใกล้ชิดเสมือนเป็นบรรพบุรุษของทุกคน และการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผม และชื่อแม่ศรีสระผมมาใช้ปกติโดยทั่วไปการแสดงออกของบุคคลเมื่อผ่านหน้าอนุสาวรีย์แห่งนี้ ทุกคนจะยกมือไหว้ ลักษณะเช่นนี้คนไทยจะติดปฏิบัติจนเป็นธรรมเนียม ไปที่แห่งใดพบเห็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเคารพนับถือก็แสดงออกทันทีเพื่อแสดงความเคารพเป็นสิริมงคลแก่ตน โดยผู้คนที่นับถือแม่ศรีสระผมส่วนใหญ่ที่มุ่งมาประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์มี 3 ลักษณะคือ 1) มากราบไหว้สักการะเพื่อแสดงสักการะเพื่อแสดงความเคารพและเพื่อเป็นสิริมงคล อาจจะขอพรหรือไม่ขอก็ได้ 2) มาบนบานและ 3) มาแก้บน ความเชื่อที่ทำให้ผู้มากราบไหว้สักการะ ขอพร บนบานและแก้บน พบว่ายังมีปัญหาในสังคมที่ประชาชนยังเดือดร้อนและมีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ความเชื่อที่มีต่อแม่ศรีสระผมจึงเป็นระบบความเชื่อระบบหนึ่งในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของปัจเจกชนในสังคมไทย

อภิปรายผล

ชาวบ้านทั้ง 3 กลุ่ม คือ ชาวบ้านที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ชาวบ้านนอกเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ และชาวบ้านต่างจังหวัด มีลักษณะความเชื่อไม่แตกต่างกัน คือ เห็นว่าการนำเอาอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษนั้นเหมาะสม เพราะทุกคนรู้สึกเห็นความสำคัญในฐานะบรรพสตรีที่เป็นต้นเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมืองจนกลายเป็นเทพผู้พิทักษ์หรือเทพศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็มาจากจารีตของประชาชนชาวไทย ทำให้มีการกราบไหว้บูชาและประกอบพิธีกรรมจนเกิดความรู้สึกผูกพัน

ใกล้ชิดกับแม่ศรีสระผมมากขึ้นเสมือนเป็นญาติหรือบรรพบุรุษ นำมาสู่การเรียกขานว่า “แม่ศรี” หรือ “ยาศรี” แล้วจึงสื่อมาถึงความเชื่อในลักษณะการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมและชื่อแม่ศรีสระผมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวศรีสะเกษ เพราะเห็นว่ามีผลดีคือ 1) อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมีผู้นับถือมาก 2) อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวศรีสะเกษ 3) การนำมาใช้สร้างความมั่นใจว่าย่อมได้รับการสนับสนุนส่งเสริม 4) อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผเป็นสิ่งเคารพศรัทธาดีลัทธิจะทำให้ประสบความสำเร็จ มีความเจริญก้าวหน้า และ 5) การนำมาใช้บอกให้รู้ว่าคือจังหวัดศรีสะเกษ และการประกอบพิธีกรรมที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมี 2 ลักษณะ คือ 1. พิธีกรรมส่วนรวม ได้แก่ พิธีกรรมที่เป็นทางการ มีองค์ประกอบการจัดหลายอย่างก่อให้เกิดความเข้มแข็งและความศักดิ์สิทธิ์ 2. พิธีกรรมส่วนบุคคล มุ่งสักการบูชาและการบนบานเป็นประการสำคัญ และชาวบ้านทั้ง 3 กลุ่ม มีความคิดเห็นเหมือนกันว่า อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผมีส่วนดีหลายประการ คือ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวศรีสะเกษ ก่อให้เกิดความสามัคคี ส่งเสริมศีลธรรมจรรยาความประพฤติ เป็นตัวอย่างของบรรพบุรุษที่คอยกระตุ้นเตือนจิตสำนึกของผู้คนให้ทำความดี มีส่วนช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เกิดรายได้ และช่วยให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมชาวศรีสะเกษได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นในวิถีชีวิตชาวเมืองศรีสะเกษจึงเกี่ยวข้องกับแม่ศรีสระผอยู่เสมอ และสามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลได้ทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมของชาวศรีสะเกษเกี่ยวกับการนับถืออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผในยุคแรกตั้ง เพื่อนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบกับความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวศรีสะเกษได้ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไร
2. ควรมีการศึกษาประเด็นการรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น “แม่ศรีสระผ” สู่แนวทางการพัฒนาในจังหวัดศรีสะเกษ ให้ชัดเจนและต่อยอดองค์ความรู้ให้มากขึ้น
3. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสียของความเชื่อเกี่ยวกับการนับถืออนุสาวรีย์แม่ศรีสระผของชาวศรีสะเกษว่ามีผลดี ผลเสีย ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างไร และนำผลนี้มาพัฒนาท้องถิ่น ทำอย่างไรจึงจะช่วยกันอนุรักษ์เอกลักษณ์วัฒนธรรมที่ดีให้อยู่คู่กับจังหวัดศรีสะเกษตลอดไป
4. สำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษควรได้เข้ามาดูแลบริเวณอนุสาวรีย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์เขตนครของจังหวัดให้เห็นเป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็น และเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับแม่ศรีสระผซึ่งอยู่คู่กับชาวศรีสะเกษและผู้คนทั่วไปให้เห็นความสำคัญของเอกลักษณ์ท้องถิ่นให้ดูมีคุณค่ามากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่
5. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ขอบเขตการศึกษากำหนดไว้ที่อนุสาวรีย์แม่ศรีสระผ ทำให้มีข้อจำกัดในการศึกษา ดังนั้นหากมีการศึกษาครั้งต่อไปในวิธีดำเนินการรูปแบบเดียวกัน

ขอบเขตการศึกษาควรกำหนดให้กว้างขึ้นเพื่อให้ผลการวิจัยเกิดความชัดเจนในเรื่องที่จะศึกษามากขึ้น ซึ่งอาจเปลี่ยนพื้นที่ศึกษาในกรณีอนุสาวรีย์อื่นๆ และการศึกษาอาจจะขยายพื้นที่ออกไปเป็นระดับภูมิภาคและระดับประเทศ หรือศึกษาในบริเวณพื้นที่ที่แคบลงแต่ศึกษาหลายด้านให้ลึกซึ้งและเจาะจงกว่าเดิมกว่าเดิมก็ได้ และจากการวิจัยพบว่ามีประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยเชิงคติชนวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ รวมทั้งเชิงสังคมศาสตร์อีกมากมายหลายด้าน แม้กระทั่งการศึกษาวิจัยในเชิงวิทยาศาสตร์ ที่หาข้อมูลจากงานศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้นั้นได้น้อยและยังไม่มีการศึกษา ซึ่งสามารถขยายประเด็นและพื้นที่ในการศึกษาออกไปได้อีกหลายประเด็นและหลายช่วงเวลาโดยอาจจะขยายช่วงเวลาการศึกษาในอนาคตหรือเจาะจงศึกษาช่วงเวลาหนึ่งให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังกล่าวถือว่าสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาทางสังคมและวัฒนธรรมไทยของไพฑูริย์ มิกุล ที่ว่า “การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่สมัยจารีตสมัยใหม่ และสมัยพัฒนา ได้ชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าในกระบวนการศึกษาและข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางสังคมและวัฒนธรรมไทย วิธีการศึกษาได้พัฒนาจากแนวประวัติศาสตร์เป็นวิธีการที่หลากหลายทั้งความสนใจเฉพาะสาขาวิชาและการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการ เช่น การศึกษาค้นคว้าด้านไทยศึกษา และด้านมานุษยวิทยา เป็นต้น” (ไพฑูริย์ มิกุล, 2560: 25)

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลายท่านและหลายหน่วยงานทั้งสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ และกลุ่มบุคคล โดยเฉพาะ ผศ.ดร. ประดิษฐ์ ศิลปบุตร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องศรีสะเกษศึกษาที่ให้ข้อเสนอแนะในการปรับแก้บทความอย่างละเอียด และขอขอบคุณ ผศ.ถนอม ตะนา อ.ยุวดี ตปนียากร และ อ.อุศนา นาศรีเคน อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำศิษย์ ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย ตลอดจนช่วยแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา ศิษย์รู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ ขอขอบคุณคุณเครือวัลย์ ทรงกลด หัวหน้าฝ่ายบริการและเผยแพร่วิชาการ สำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ที่ให้ความอนุเคราะห์เอกสารชั้นต้นหายากเพื่อใช้ประกอบการศึกษาเป็นอย่างดี ขอขอบคุณในชุมชนแถบวงเวียนแม่ศรีสรระम्म อาทิ คุณศักดิ์ กองสมบัติ สุข เจ้าของร้านทันสมัย คุณสุริยา สุขเจริญ เจ้าของร้านแสงเจริญ คุณยายจันทร์ อดทน เจ้าของร้านจันทร์โปสเตอร์เซ็นเตอร์ และคุณอังกาบ เนตรหาญ เจ้าของร้านบรรณภัณฑ์บุ๊คเซ็นเตอร์ ที่ให้ข้อมูลจากความรู้จริงใจเพื่อใช้ประกอบในบทความนี้ ขอขอบคุณภาพกราฟิกจาก ผศ.ดร.กิตติพงษ์ ประชาชิต ขอขอบคุณภาพประกอบเพิ่มเติมจากคุณครูพรณิชา ขาติมนตรี ผู้ช่วยครูโรงเรียนเทศบาล 3 (เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา) ที่ช่วยหาภาพประกอบเพิ่มเติม ขอขอบคุณลูกศิษย์ธีรวัฒน์ กันยาสาย บัญชาพล ไยแสง และสฤติย์ จอมใส ที่ช่วยเก็บข้อมูล และออกแบบภาพประกอบให้อย่างสวยงาม ขอขอบคุณลูกศิษย์นัฐพล ไชยมี ศรชัย กันทอง และธนภัทร วงศ์สุวรรณ ที่ช่วยเก็บแบบสอบถามให้หลังเลิกเรียนตลอดเดือนมีนาคม

ที่ผ่านมา ขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดกลาง และห้องสมุดกลุ่มงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ที่อำนวยความสะดวกในการยืมเอกสาร และท้ายสุดนี้ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้วิชาความรู้แก่ผู้วิจัยเป็นทุนทางสติปัญญา ส่วนคุณความดีที่เกิดขึ้นจากงานนี้ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่ “พระนางศรีสระผม” สิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งแดนลำนวนนี้ และส่วนหนึ่งขออุทิศแก่ดวงวิญญาณของ รศ.ดนัย ไชยโยธา ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มศว สงขลา) ผศ.ดร.ประดิษฐ์ ศิลานบุตร (ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ)และพี่ต้นตาล ผศ.พรรณนิภา ฉายากุล (อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม) อาจารย์ผู้จุดประกายให้ผู้เขียนสนใจเรื่องคติความเชื่อท้องถิ่นในมิติประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มต้น

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อรรถการ. (2520). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กาญจนา คงดี. (2563). บวงสรวงอนุสาวรีย์แม่ศรี...ศรีสะเกษ. **หนังสือพิมพ์คมชัดลึก** ฉบับวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2563. หน้า 5.
- จาวรธรณ ธรรมวัตร. (2530). **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จันทร์ อดทน. เจ้าของร้านจันทร์โปสเตอร์เซ็นเตอร์. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- จันทร์ฉาย พิมพ์ศรี. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม และคณะ. (2556). **เรื่องผีในอีสาน : ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ส่วย และเวียดนาม ที่อาศัยอยู่ในบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทย**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ชานนท์ ไชยทองดี. (2561). **ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และเรื่องเล่าในวรรณกรรมเมืองศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: โครงการพัฒนาผลงานทางวิชาการเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- ชานนท์ ไชยทองดี. (2562, กรกฎาคม - ธันวาคม). ผิชุมชนกับบทบาทของเรื่องเล่าต่อการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดศรีสะเกษ. **วารสารอารยธรรมศึกษาโขง - สาละวิน**. 10(2): 219 – 255.
- เจดศักดิ์ ฉายถวิล. (2557). **ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” และ “วิถีแห่งดนตรี” : มิติทางวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์แห่งสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์เขมร สำนักจิตวิญญาณแห่งอาเซียน**. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์.
- ไชนันต์ รัชชกุล. (2557). **ปั่นอดีตเป็นตัว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- นงนุช สายเชื้อ. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ดนัย ไชยโยธา. (2538). **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ดุชนียา แหวนวงษ์. **ชาวเมืองศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยชุดภาคอีสาน : ศรีสะเกษ. (2547). กรุงเทพฯ: ฝ่ายส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.).

เทศบาลเมืองศรีสะเกษ. (2524). **ที่ระลึกในงานพิธีอัญเชิญพระนางศรีประดิษฐฐานบนแท่น 10 ธันวาคม 2524**. กรุงเทพฯ: อักษรสุวรรณ.

ทัศนีย์ ทองทั่ว. **ชาวเมืองศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ธัญพงศ์ สารรัตน์. (2563). **พิพิธภัณฑกับการรับรู้อดีตเรื่องเมืองศรีสะเกษ**. บทความนำเสนอในที่ประชุมวิชาการพิพิธภัณฑและมรดกวัฒนธรรมศึกษา ครั้งที่ 1 ณ พิพิธภัณฑธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต. วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2563.

ธัญพงศ์ สารรัตน์. (2549). “ศรีสะเกษ” : กำเนิดเมืองดอกคำวน : สืบตำนานของพระนางศรีสระ ผม. **ทางอีสาน**. 5(1): 20 – 36.

ธัญพงศ์ สารรัตน์ และคณะ. (2563). **ชุดความรู้เรื่องอดีตทางวัฒนธรรมของเมืองศรีสะเกษ**. บทความนำเสนอในที่ประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ครั้งที่ 1. วันที่ 3 เมษายน 2563.

ธวัช ปุณโณทก. (2538). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิกร มีดี. **ชาวเมืองศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2544). **ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์**. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). **การเมืองในประวัติศาสตร์และความทรงจำ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2545). **เขียนแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

บริษัท บิ๊กแกรนด์กรุ๊ป. (2555). **ประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ: บริษัทฯ.

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2547). **นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประกาย ชื่นชม. **ชาวเมืองศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ประจวบ จันทรหมื่น. (2550). **การบูรณาการคติความเชื่อในวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาของชาวส่วย เขมร ลาว เยอ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อการดูแลลูกหลานในภาวะการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย**. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ประดิษฐ์ ศิลาบุตร. **ที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ประนอม บรรเทิง. **ชาวเมืองศรีสะเกษ**. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ประสงค์ พักเกาะ. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ. (2529). กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ. (2549). ศรีสะเกษ: สำนักงาน
จังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย.

ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์จังหวัดศรีสะเกษ. (2548).

ศรีสะเกษ: สภาวัฒนธรรมศรีสะเกษและสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ.

ปรานี รังษี. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ปรานี วงษ์เทศ. (2525). **พื้นบ้านพื้นเมือง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา.

ปริศนา สดสร้อย. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

พุทธรักษา สังวรราชทรัพย์. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ภราดร ศรีปัญญา และคณะ. (2557). **บทกวีนิพนธ์แผ่นดินศรีสะเกษ**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์
อินเตอร์กรุ๊ป.

พรรณิกา ฉายากุล. (2555). **อารยธรรมอีสาน : เอกสารประกอบการสอน 0023003 : Isan**

Civilization. มหาสารคาม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระยาอนุนานราชชน. (2515). **การศึกษาเรื่องประเพณีและชีวิตชาวไทยเมื่อก่อน**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

พระราชวรรณเวที. (2541, มีนาคม). บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษ. **วารสารข่าวครูศรี
สะเกษ**. 25(263): 8-11.

พระราชวรรณเวที. (2546, สิงหาคม - กันยายน). การยกระดับจังหวัดศรีสะเกษ. **วารสารข่าวครูศรี
สะเกษ**. 30(328): 18 - 19.

เพ็ญพรรณ คำศรีสุข. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ไพชยนต์ ใจบุญ. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2535). **อีสานเนื่องในโอกาสครบรอบ 55 ปี ของสมาคมชาวอีสาน**. กรุงเทพฯ: ธนวิ
ซ์การพิมพ์.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2560, มกราคม - มิถุนายน). การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย. **วารสารวิชาการ
มนุษย์และสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ**. 1(1):
9 - 27.

มณี พยอมยงค์. (2538). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี วันที่ 25 – 26 มิถุนายน 2548. กรุงเทพฯ: สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย.
- รัตัญญู ศิลาบุตร และโพธิ์พงษ์ วัฒนันทภรณ์. (2559). **การสร้างสื่อแอนิเมชั่น 3 มิติ เพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์ตำนาน “พระแม่ศรี” จังหวัดศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- รัตน์ะ ปัญญาภา. อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. (2542). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและโรงพิมพ์คุรุสภา.
- วิทยา อินทะกนก. (2520). **วัฒนธรรมไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นครราชสีมา: ตราเสือการพิมพ์.
- ศิริชัช พรหมดี, บรรณาธิการ. (2555). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: สำนักพิมพ์สโมสรศิลปินศรีสะเกษ.
- ศักดิ์ดา กองสมบัติสุข. เจ้าของร้านทันสมัย. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2541). **เบิ่งสังคมและวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2562). **คนไทยเป็นใคร? มาจากไหน เจ๊กปนลาว หรือเขมร?**. ศรีสะเกษ: เอกสารประกอบการบรรยาย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2562.
- สุจิตรา คงไชย. ชาวเมืองศรีสะเกษ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- สุริยา สุขเจริญ. เจ้าของร้านแสงเจริญ. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.
- สุวรรณา สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร. (2542). **คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. (2524). **บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: สำนักงานฯ
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. (2539). **นักการเมืองถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษ. (2561). **รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ 2561 ของสำนักงานเทศบาลเมืองศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: สำนักงานฯ.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. **เอกสารจังหวัดศรีสะเกษ**. กระทรวงมหาดไทย. ร.9 ย 1/1. **เรื่องอัญเชิญแม่ศรีขึ้นแท่น (10 ธันวาคม 2524)**.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2563). **บทการแสดงอารยธรรมแห่งศรีทธา มนตราศรีพุทธเศศวร ตอน สิบราชมรรคา ศรีขยราชา ชัยวรมันที่ 7**. มปท: มปป.

อังกาบ เนตรหาญ. เจ้าของร้านบรรณภัณฑ์บุ๊กเซ็นเตอร์. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2563.

อรุณรัตน์ ทองปัญญา. (2545). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ถอดถอดถอดศรีสะเกษ. (2555). ศรีสะเกษ: สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ.

ถอดถอดถอดศรีสะเกษ. (2560). ศรีสะเกษ: สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ.

เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ 1-7. (2548). นนทบุรี:

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.